

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ

Формування звукової культури у дітей
старшого дошкільного віку

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 241 М групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта
Голуб Наталія Іванівна

Керівник к. філол. н., доцент Мироненко О.В.

Рецензент к. пед. н., доцент Гриценко І.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Звук як найменша, неподільна мовна одиниця.....	7
1.2. Класифікація голосних і приголосних звуків української мови.....	12
1.3. Роль і значення звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.....	20
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	26
2.1. Аналіз програм і навчально-методичної літератури.....	26
2.2. Методика формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку	33
2.3. Результати експерименту.....	49
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	65
ДОДАТОК А. Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему «Ой ти, веснонько духмяна».....	65
ДОДАТОК Б. Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему «Чи можна прожити без професії?».....	69
ДОДАТОК В. Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему «Червона калина – символ України».....	72
ДОДАТОК Г. «Кодекс академічної доброчесності».....	78

ВСТУП

Актуальність теми. Звукова культура мовлення дітей дошкільного віку є однією із центральних напрямів дошкільної лінгводидактики. Вміння правильно вимовляти усі звуки української мови, користуватися силою голосу, інтонаційним потенціалом виразності, вдало змінювати темп мовлення є головними складовими соціальних та культурних мовно-мовленнєвих аспектів.

У процесі спілкування як невід'ємного людського існування людина використовує як голосні, так і приголосні звуки. Через звукову культуру мовлення діти дошкільного віку пізнають світ, що їх оточує, засвоюють і створюють культурні й загальнолюдські цінності, адже у процесі комунікації з іншими отримують інформацію, яка збагачує їх картину світу. Мовленнєвий простір сприяє особистості збагнути свій внутрішній світ, докільця, що її охоплює, в процесі комунікації дитина набуває нових навичок і вмінь. Звукову культуру мовлення регламентовано у стандарті державного зразка дошкільної освіти – компоненті базового напрямку дошкільної освіти в декількох освітніх лініях.

Виховання звукової культури мовлення у дітей – це розвиток на різних щаблях дитинства мовленнєво-рухового та слухового аналізаторів, формування фонематичного слуху, активна мовленнєва практика, зосередження уваги на вимові певного звукового потенціалу особистості, конкретність мислення.

Знання рідної мови дозволяє всебічно користуватися усім багатством її виражальних і змістових засобів. Комунікативні здібності тісно пов'язані з пізнавальним розвитком дитини, бажанням її до звукової, лексичної та граматичної культури. Звукова специфіка є базовою роботою, під час якої у дітей дошкільного віку структурується здібність до артикуляційних, акустичних та функціональних вмінь та навичок. Провідним аспектом розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку є спілкування в різних ситуаціях, з різними суб'єктами дії та на різні теми.

У звуковій мові, яка є важливим знаряддям спілкування людей, усі мовні значення репрезентуються тільки за допомогою звуків, а саме: звуки є матеріальним засобом функціонування в мові граматичних категорій і різних лексичних значень у слові. Найголовнішим спектром мовного звука є його соціальний характер. Звук стає звуком людської мови тільки тому, що він служить засобом комунікації людини у соціумі, він виконує у мовно-мовленнєвому середовищі певні функції, тому і є функційною одиницею мовної структури.

Огляд і аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що звукову культуру мовлення досліджували такі вчені як: А.М. Богущ, М.А.Жовтобрюх, М.І. Лисіна, В.К. Лотарев, Л.І. Мацько, Б.Н. Головін, М.І. Ілляш, М.Я. Плющ, С.В.Шевчук, Н.Г.Шкуратяна та інші.

Звукова культура мовлення формується у процесі комунікації, в функціональній діяльності. У контексті роботи над звуковою культурою діти не тільки вчать фонетично правильній та чистій вимові звуків рідної мови, а й засвоєнню лексичного та граматичного значень слів, складанню словосполучень, речень, а також зв'язному висловлюванню у процесі навчально-мовленнєвої діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Згідно з метою дослідження було сформовано такі **завдання**:

- 1) розглянути програми та наукову літературу з обраної теми;
- 2) охарактеризувати звук як найменшу, неподільну мовну одиницю;
- 3) проаналізувати класифікацію голосних і приголосних звуків української мови;
- 4) розкрити роль і значення культури звукового мовлення у дітей старшого дошкільного віку;
- 5) дібрати вправи для формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку;

б) експериментально перевірити результати дослідження.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування звукової культури мовлення дітей дошкільного віку шляхом роботи над звуковою структурою слова значно підвищиться, якщо забезпечити такі педагогічні умови: комунікативно-ситуативну спрямованість роботи з формування звукової правильності мовлення; усвідомлення дітьми значення звуків у словах у навчально-мовленнєвій діяльності; раціонально поєднати різні типи занять і вправ під час формування звукової культури дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: *теоретичні методи дослідження:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення лінгвістичної, філософської, психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури „звук як найменша, неподільна одиниця мови”, визначення поняттєвого апарату та концептуальних засад, критеріїв та показників формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку.

Емпіричні методи дослідження: спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) дали змогу визначити рівень сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, обґрунтувати методику формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку.

Методи математичної статистики дали змогу обробити і перевірити отримані дані констатувального, формувального та контрольного експериментів, на основі яких обґрунтовано ймовірність результатів дослідження та підтверджено їх ефективність.

Практичне значення обґрунтовано експериментальну методику формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку;

відпрацьовано систему вправ, мовленнєво-ігрових ситуацій, дидактичних ігор із розрізненням звуків української мови. Результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи закладів дошкільної освіти, а також у створенні методичних посібників для педагогів та в процесі підготовки майбутніх вихователів у педагогічних закладах вищої освіти.

Апробація – результати дослідження були заслухані і обговорені на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти у 2020 році. Відповідно до одержаних результатів наукового дослідження сплановано публікацію статті на тему «Специфіка звукової культури дітей дошкільного віку».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел та трьох додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Звук як найменша, неподільна мовна одиниця

У сучасній лінгводидактиці та мовознавстві звукову культуру української мови досліджували такі вчені як: А.М. Богуш, М.А.Жовтобрюх, М.І. Лисіна, В.К. Лотарев, М.І. Ілляш, Л.І. Мацько, Н.В. Гавриш, Б.Н. Головін, М.Я. Плющ, С.В.Шевчук, Н.Г.Шкуратяна та інші.

Фонетика – це розділ науки про мову, що «вивчає звукову систему мови, тобто звуковий склад мови, звукові зміни та їх зумовленість, фонетичні засоби» [62, с.17]. Фонетика української мови вивчає звукову систему, що характерна українській мові, досліджує умови творення звуків, їх роль в формуванні людської думки, їх класифікацію, різні зміни та чергування.

Фонетика як звукова система мови поділяється на описову та історичну.

Описова фонетика виявляється «у встановленні звукової системи мови на певному етапі її розвитку і функціонування».

Історична фонетика вивчає формування звукової системи протягом ряду періодів розвитку української мови, з'ясовує виникнення або занепад звуків, еволюцію звукових явищ на шляху до становлення фонетичної системи сучасної української мови. Для описової фонетики важливе значення мають результати, одержані внаслідок застосування експериментальних методів дослідження артикуляційних і акустичних особливостей звуків» [55, с.16-17].

Фонетика тісно пов'язана з іншими розділами лінгвістики – лексикологією та граматиною. Так, наприклад, лексеми *вік*, *сік*, *рік*, *тік* диференціюються між собою лексичним значенням, що виражається різною специфікою їх звукової структури. Звуки допомагають розрізняти граматичну категорію відмінка (*вікно* – *вікна* – *вікну*), числа (*лисиця-лисиці*), особи (*співає* – *співають*). Різномасштабні значення слів є основою вивчення лексикології, граматичні категорії досліджують морфологія та синтаксис, а звуки – фонетика. Мовні звуки часто використовують у якості будівельного матеріалу і для лексики, і для граматики.

Основною фонетичною одиницею є звук. **Звук** – це «найменша, неподільна мовна одиниця» [29, с.94]. Українська мова, як і будь-яка інша, має звуків дуже багато, вони характеризуються різними функціональними характеристиками.

Під **культурою звукового мовлення** розуміємо вправне використання звукового потенціалу української мови, чистоту вимови звуків, орфоепічну специфіку вимови слів і фраз, за допомогою наголосу, інтонації, павзи і відповідного темпу, що ґрунтуються на нормах орфоепічної вимови тощо.

Формування звукової культури відбувається у період раннього і дошкільного віку. У дошкільній лінгводидактиці формування звукової культури виокремлюється як багатогранний та тривкий процес. Він охоплює фонетичну грамотність мовлення (сприйняття й розрізнення звуків на слух, вимову фонем тощо) і основні мовленнєві навички (темп, дикцію, ритм, силу голосу тощо).

Звукову систему можна вивчати з різних боків. «Матеріальною основою мовлення є звуки людського голосу, що утворюються внаслідок роботи мовних органів (мовного апарату) - дихального апарату, гортані й надгортанної порожнини (так званої надставної труби). Рухи і відповідні позиції органів мовлення, пов'язані з вимовою того чи того звука, називають артикуляцією» [55, с.18].

Звук мовлення має досить «складну природу, вивчається в різних аспектах, зокрема **акустичному, фізіолого-артикуляційному, лінгвістичному**» [62, с.22].

Зазначимо, що «акустичний аспект передбачає вивчення фізичних властивостей звуків мовлення: висоти, сили, спектра, тривалості» [62, с.22]. «Звук людської мови, як і всякий інший звук, є результатом коливання повітря, що сприймається вухом. Коливання струменя повітря, видихуваного людиною, можуть бути ритмічними і неритмічними.

Ритмічні коливання утворюють так звані музикальні звуки, що їх у людській мові називаємо голосом, а результатом неритмічних є немусикальні звуки, або шуми» [29, с.91].

Зважаючи на розмах, або амплітуду коливання, звуки диференціюються між собою силою; оскільки, чим більшою є амплітуда коливання, тим звук набуває більшої сили, а може бути і по-іншому. Висота

звук залежить від частоти коливань: якщо більше коливань у зазначений період часу, то й звук має високий тон, але за меншої частоти коливань виникають звуки низького тону.

«Різні звуки і за тембром, і за забарвленням, - якістю, якою розмежовуються звуки тієї самої висоти; завдяки тембру, мовлення однієї людини відмінне від мовлення іншої, звучання одного музичного інструмента – від іншого» [62, с.22].

Фізіолого-артикуляційний аспект «передбачає вивчення будови і роботи мовного апарату, спрямованої на творення мовних звуків. Усі звуки мовлення творяться під час видихування повітря, яке починає свій шлях від легень, і потрапляє крізь бронхи у дихальне горло, а звідти – у гортань. Гортань складається з двох великих і кількох малих хрящів. Упоперек гортані горизонтально прикріплені дві голосові зв'язки, між якими є голосова щилина. Якщо голосові зв'язки напружені й голосова щилина відкрита, видихуване повітря вільно проходить через неї й дрижання голосових зв'язок не виникає. Якщо вони напружені й зближені, то видихуване повітря розтуляє їх, викликаючи їх дрижання. Внаслідок цього дрижання утворюються звукові хвилі, що спричиняють виникнення шуму й голосу, з чого і складаються звуки мовлення.

Із гортані видихуване повітря потрапляє у зів, майже не рухомий, тому він не відіграє значної ролі в творенні звуків. Із зіва видихуване повітря потрапляє у ротову порожнину, при творенні окремих звуків – у носову. У порожнині роту знаходяться такі органи вимовляння, як: м'яке і тверде піднебіння, язик, ясна, зуби. Змикаючись, ці органи утворюють перепони видихуваному повітрю. Найдієвіший серед названих органів - язик. Його передній кінчик може змикатися з верхніми зубами чи піднебінням біля альвеол, спинка язика – з твердим піднебінням і т.д. Зовні ротова порожнина обрамлена губами, що також беруть участь у творенні звуків» [62, с.24].

В залежності від участі в артикуляції звуків, органи мовлення поділяють на пасивного та активного функціонування. «До активних мовних

органів належать голосові зв'язки, задня стінка глотки, піднебінна завіса, язик і губи. Пасивні мовні органи нерухомі, тому вони відіграють допоміжну роль у звукоутворенні. До пасивних органів належать: тверде піднебіння, альвеоли, зуби, а також носова порожнина» [55, с.20].

Лінгвістичний аспект характеризується вивченням «мовних звуків щодо участі у процесі спілкування, тому він має ще іншу назву – функціональний. З великої кількості звуків, що реально вимовляються під час обміну думками, для процесу спілкування мають значення лише ті, які, утворюючи матеріальну оболонку морфем, слів, безпосередньо пов'язані з лексичним, граматичним значеннями слова. Інші звуки не відіграють істотної ролі в процесі комунікації. Щодо звуків першої групи вживають термін «фонема», щодо інших – «варіант фонемі». Саме цим пояснюється ще одна назва лінгвістичного аспекту вивчення звуків мовлення – фонологічний» [62, с.24].

Під **фонемою** розуміють «мінімальну одиницю звукової будови мови, функція якої полягає у розрізненні і розпізнаванні значущих одиниць – морфем, а через них і слів» [55, с.22].

Загальновідомо, що «фонемі виконують у мові три важливі функції. Первинна виявляється в тому, що фонема характеризується як мовна одиниця, з якої утворюються інші мовні одиниці – морфемі і слова. Номенується ця функція як конститутивна. Друга функція фонемі – розпізнавальна, або ідентифікаційна. Вичленовуючи з мовного потоку окремі звуки за їх основними властивостями, тобто сприймаючи їх як певний вияв фонем, людина завдяки цьому диференціює деякі частини лексем і слова, завдяки чому мовне спілкування взагалі уможлиблюється. Третя функція фонемі – розрізнявальна, або дистинктивна. Функція її зазначається в тому, що фонема є способом диференціації частин лексем і слів. Зазначені функції взаємопов'язані і взаємозумовлені.

Фонема і звук не тотожні мовні одиниці, хоч вони тісно між собою пов'язані. Звук є матеріальним виявом фонемі.

Звук у мові реально виступає в складі слова, тобто в сполученні з іншими звуками. Його артикуляція зумовлена положенням щодо цих звуків або його позицією у слові. У творенні кожного мовного звука можна визначити такі сторони, які не залежать від його позиції у слові, й елементи, зумовлені позицією» [29, с.95].

Фізичною сутністю, що уможливає механічне хвильове коливання структур пружного потенціалу є звуком. Звуком виокремлюють також потенціал, що утворюється завдяки змінам звукових хвиль на слуховий орган - вухо. За ознаками акустики звуки диференціюються на шуми і тони.

Сила (інтенсивність) звука характеризується амплітудою коливань голосових зв'язок, які визначаються силою, з якою впливає на голосові зв'язки чи інші перепони видихуваний струмінь повітря. Чим складніша амплітуда коливання, тим увиразнена звукова інтенсивність. У потоці мовлення звукова сила знаходиться в складному зв'язку з наголосом, місцем в слові, його артикуляційними властивостями. Найбільшої інтенсивності піддаються голосні [a], [e], нерегулярної - закриті [y], [i], що з легкістю трансформуються у приголосні [v], [й].

Надзвичайно сильно поєднана з силою звука його гучність, яка розуміється як сприйняття звукової сили апаратом слуху особи. Структурування сили звуків характеризується причинами комунікації, завдяки дистанції між його особами, а також емоційним потенціалом суб'єктів.

За своєю природою звуки є складним явищем. Тон голосових зв'язок утворюється внаслідок коливань. Висота аргументується передусім від спектру голосових зв'язок і щабля напруженості. Звук буде вищим, якщо короткі та натягнуті зв'язки. Головний тон буде за характерним тембром індивідуальним для певної особи і деформується порівняно частково - залежно від мелодичного мовлення.

«Обертони належать до основного тону в гортанних порожнинах, залежно від їх форми й розміру. Завдяки їм утворюються власні звукові тони,

що розрізняються один серед іншого. Через причину накладання на стрижневий тон допоміжних тонів утворюється звукове забарвлення, яке організоване у порожнинах надгортані і характеризується як тембр» [55, с.20-21].

«Мовна особистість повинна досконало володіти нормами літературної мови: орфоепічними (правильною вимовою звуків та звукосполучень), акцентуаційними (усталеним наголошуванням слів), орфографічними (правильним написанням слів та їх частин), лексичними (вживанням слів відповідно до їх лексичного значення) та фразеологічними (правильним використанням фразеологічних одиниць), морфологічними (вживанням граматичних форм слів), синтаксичними (побудовою словосполучень та речень) та стилістичними (уживанням мовних засобів у конкретних стилях мови)» [34, с.56].

Отже, основним питанням фонетики є учіння про звук. Фонетика базується на аналізі звуків мовлення, процесі творенні та класифікації звуків, закономірностях поєднання звуків тощо.

1.2. Класифікація голосних і приголосних звуків української мови

Загальновідомий поділ звуків на голосні та приголосні відбувається на базі трьох ознак: **артикуляційної, акустичної та функціональної**.

За артикуляційною ознакою «голосні характеризуються тим, що при творенні їх мовний апарат максимально відкритий, струмінь видихуваного повітря проходить крізь нього вільно, спостерігається напруженість усього мовного апарату, внаслідок чого голосні звуки не мають чітко визначеного місця творення. Під час творення різних голосних ротова порожнина набуває різної форми та об'єму; активними у творенні голосних є язик, губи, м'яке піднебіння, нижня щелепа.

Під час творення приголосних звуків відбувається зімкнення різних мовних органів, що спричинює виникнення перепон на шляху струменя видихуваного повітря. Саме через це напруженість виникає у певному місці мовного апарату, де чітко й визначається місце утворення приголосного звука. У творенні приголосних звуків беруть участь різні мовні органи: гортань, ротова і носова порожнини, язик, м'яке і тверде піднебіння, верхні зуби, губи, нижня щелепа» [62, с.25].

За акустичною ознакою «голосні характеризуються тим, що вони утворюються на основі голосу(музикального тону), а приголосні – на основі голосу й шуму або тільки шуму.

Функціональна відмінність між голосними і приголосними виявляється у тому, що голосні є складотворчими. Приголосні звуки не утворюють складів.

На основі трьох зазначених ознак голосні й приголосні звуки визначають так: **голосними** є звуки, що утворюються при відкритому мовному апараті на основі голосу й виконують складотворчу функцію; **приголосними** називаються звуки, що утворюються на основі голосу й шуму або тільки шуму при повністю чи частково закритому апараті й не виконують складотворчої функції» [62, с.25].

Спілкуючись людина вимовляє значну кількість голосних звуків. Вони можуть бути представлені у таких шести головних звукових виявах: [a], [o], [y], [и], [і], [е].

«Голосні звуки трансформуються музикальними тонами, що є причиною механічних коливань зв'язок голосу під специфікою натиску струменевого повітря.

У сучасній українській літературній мові голосним властива така типова вимова:

1. Звук [a] – голосний заднього ряду, вимовляється з наближенням до середнього, положення язика при його творенні низьке, губи у його

вимові активної участі не беруть; артикуляція [a] ненапружена, тобто м'язи мовних органів при його творенні не скорочуються.

Після м'яких приголосних (пряди, ряд) вимова звука [a] дещо передніша, ніж після твердих, а між м'якими (сядь, дев'ять) – ще більш передня.

Після м'якого й між м'якими приголосними пересування артикуляції голосного [a] наперед помітніше в ненаголошеній позиції й менш в наголошеній. Проте навіть у ненаголошеній позиції воно рідко, та й то лише при швидкому темпі вимови, може досягати середнього ряду.

2. Звук [e] – голосний переднього ряду, наближений до середнього, положення язика при його вимові також середнє, обнижене, губи активної участі у його творенні не беруть; артикуляція звука [e] ненапружена.

У ненаголошеній позиції положення язика при творенні голосного [e] дещо підвищується і вимова такого [e] більш або менш звужується й наближається до вимови звука [и], голосного високого підняття.

На якість ненаголошеного [e] впливає і темп мовлення. При повільному темпі він артикулюється чіткіше, виразніше, а при швидкому – більше зближується з голосним [и].

3. Звук [и] – голосний переднього ряду і високого підняття, але вимова його сильно обмежена й наближається до середнього ряду; губи активної участі в його творенні не беруть; артикуляція звука [и] ненапружена.

У ненаголошеній позиції положення язика при творенні голосного [и] понижується і вимова такого [и] розширюється і наближається до до вимови [e], голосного середнього підняття.

4. Звук [і] – голосний переднього ряду, положення язика при його вимові високе, губи активної участі в його творенні не беруть; артикуляція звука [і] напружена, тобто м'язи мовних органів при його творенні скорочуються і поверхня їх стає упрутішою, що є

наявним і на тембрі голосного, на його відповідній структурі. Вимова наголошеного і ненаголошеного [i] якісно не розрізняється [с'н'іп], [л'ід], [с'н'іг].

5. Звук [o] – голосний заднього ряду, положення язика при його вимові середнє; в його творенні активну участь беруть губи, вони заокруглюються й трохи випинаються вперед, рот залишається напіввідкритим; артикуляція звука [o] ненапружена.

Після м'яких приголосних і між ними (льон, дьоготь, сьогодні), вимова голосного [o] дещо передніша, ніж після твердих; однак пересування артикуляції [o] в цій позиції значно менша, ніж [a], особливо воно незначне під наголосом.

У неаголошеній позиції звук [o] звичайно трохи коротший, ніж у наголошеній, проте ненаголошений [o] від наголошеного якісно не відрізняється, зокрема, коли стоїть:

- а) перед складом з [o]: пшоно, корова, молоко, мороз;
- б) перед складом з [a]: лопата, коса, роса;
- в) перед складом з [и]: чотири, коси;
- г) перед складом з [e]: борець, овес, гостей;
- д) на кінці слова: слово, тихо, солодко;
- е) в іншомовних словах: кондуктор, монумент тощо.

Але перед складом з наголошеним [y] голосний [o] зазнає якісних змін. Положення язика при його творенні у цій позиції підвищується, ненаголошений [o] звужується, у якійсь мірі наближаючись своїм звучанням до [y], голосного високого підняття: голубка, кожух, зозуля.

6. Під час вимови звука [y] – голосного заднього ряду, язик при його виголошенні обтяжується назад менше, ніж при утворенні [o], й ширше, ніж при виголошуванні [a]. При вимові [y] піднесення язика високе; у творенні активну участь беруть губи, вони лабіалізуються і сильно висовуються наперед, значно передніше, ніж при виголошуванні [o], залишається маленький отвір між губами дуже

щільний, тому набагато закритим стає рот; звукова вимова [у] напружено виражена.

Вимовляння [у] у слабкій або сильній позиції якісно не розрізняється: дуб, пугач, кузня тощо. У сильній позиції звук [у] лише трохи довше має звучання, ніж у слабкій.

Таким чином, голосний звук найповніше виявляє свої самостійні риси в позиції під наголосом, у такій позиції він вимовляється чітко, ясно і відмежовується від усіх інших голосних звуків. У ненаголошеній позиції всі голосні характеризуються меншою часокількістю (довготою), тобто вони в ненаголошеному положенні коротші за наголошені, а деякі з них змінюються якісно, виявляючись з окремими додатковими рисами, невластивими основному варіантові звука» [29, с.103-106].

«Велику кількість приголосних звуків, що реально вимовляються в українському літературному мовленні, об'єднано в 32 звукові типи: [б], [п], [в], [м], [ф], [д], [т], [з], [с], [д'], [т'], [з'], [с'], [ж], [ч], [ш], [дж], [дз],[дз'],[ц], [ц'],[л], [л'], [н], [н'], [р], [р'], [й], [г], [к], [х], [г].

Приголосні звуки розрізняються за такими ознаками: за участю голосу й шуму в творенні звука; за місцем творення або дією активного мовного органу; за способом творення; за твердістю/м'якістю.

За участю голосу й шуму, що беруть участь у творенні звука, приголосні поділяються на сонорні і шумні.

Сонорними називаються приголосні, що утворюються на основі голосу й шуму з перевагою голосу над шумом: [в], [м], [р], [р'], [л], [л'], [н], [н'], [й].

Шумними називаються приголосні, що утворюються на основі голосу й шуму з перевагою шуму над голосом або лише шуму.

Серед шумних розрізняють дзвінки й глухі приголосні звуки.

Дзвінками називають звуки, які творяться за допомогою голосу і шуму, при цьому домінує шум.

Глухими є такі приголосні звуки, що утворюються на основі тільки шуму.

В українській літературній мові дзвінкі і глухі приголосні співвідносяться: дзвінкому відповідає глухий, і тільки цією ознакою два приголосні розрізняються:

дзвінкі: [б], [д], [д'], [з], [з'], [дз], [дз'], [ж], [дж], [г], [г];

глухі: [п], [т], [т'], [с], [с'], [ц], [ш], [ч], [к], [х], [ф].

Глухий звук [ф] не має відповідного дзвінкого.

Зміна у слові дзвінкого приголосного звуку на глухий викликає зміну лексичного значення слова: гриб – грип, гава – кава.

Місце творення приголосних звуків визначається місцем творення перепони струменю видихуваного повітря. За місцем творення розрізняють такі групи приголосних: губні, язикові, гортанні.

Під час творення губних [б], [п], [в], [м], [ф] активність виявляють губи: нижня губа змикається з верхньою губою (берег, вода, факт) або з верхніми зубами (бігти, вітер, малина, фільтр).

У творенні язикових звуків активним мовним органом є язик. Залежно від того, яка його частина виявляє найбільшу активність, їх поділяють на передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові.

Передньоязикові приголосні утворюються під час змикання передньої частини кінчика язика з верхніми зубами або з альвеолами: [д'], [д], [т], [т'], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ч], [ш], [дж], [дз], [ц], [л], [л'], [н], [н'], [р], [р'].

Середньоязиковий приголосний [й] утворюється змиканням спинки язика з твердим піднебінням.

Під час творення задньоязикових звуків задня структура язика деформується з м'якеньким піднебінням: [г], [к], [х].

Гортанним є звук [г] – під час його творення перепона для струменя видихуваного повітря утворюється в горловій порожнині (гортані).

Спосіб творення приголосних визначається способом проходження видихуваного повітря через мовний апарат. Воно може проривати створену мовними органами перепону (утворюють проривні приголосні), тертися об стінки мовних органів і виходити назовні через щілину, що виникла між

мовними органами (щилинні, або фрикативні), може обійти створену мовними органами перепону й вийти назовні через носову порожнину (носові приголосні), чи з обох боків язика, кінчик якого змикається з верхніми зубами (утворюються зубно-бокові приголосні). Приголосний звук може з'явитись як наслідок вібрації в потоці видихуваного повітря активного мовного органа – язикового кінчика, трансформованого назад і приближеного до високого піднебіння (утворюються вібранти, або дрижачі). Носові, зубно-бокові, дрижачі об'єднані в одну групу зімкнено-проривних звуків. Окремі приголосні утворюються злиттям елементів проривного й щилинного приголосних – так виникають африкати.

Проривні звуки: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [г], [к];

щилинні (фрикативні): [в], [ф], [з], [с], [ж], [ш], [й], [х], [г];

африкати (злиті): [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч];

зімкнено-проривні – носові ([м], [н], [н']); зубно-бокові ([л], [л']);

дрижачі (вібранти): [р], [р'].

Із щилинних та африкатів виокремлюються свистячі й шиплячі приголосні за акустичним вираженням, яке вони справляють: під час вимовляння виникає специфічний шум, що нагадує свистіння чи шипіння.

Свистячі й шиплячі звуки співвідносяться:

свистячі: [з], [з'], [ц], [ц'], [с], [с'], [дз], [дз'];

шиплячі: [ж], [ч], [ш], [дж].

Розрізняють приголосні за твердістю та м'якістю.

М'які приголосні утворюються підняттям спинки язика до твердого піднебіння. Так утворюється [й], споконвічно м'який звук. Інші приголосні виявляють меншу здатність до пом'якшення. Приголосні [д'], [т'], [з'], [с'], [дз'], [ц'], [л'], [н'], [р'] називають пом'якшеними при їх вимовлянні середня частина спинки язика піднімається до твердого піднебіння, проте не змикається з ним. Найменшу здатність до пом'якшення виявляють губні, шиплячі, задньоязикові та гортанні приголосні – вони пом'якшуються тільки перед голосним [і], шиплячі - й у випадках подовження, причому подовжені

мають більший ступінь м'якості: [б'і]гти, [п'і]ти, [ч'і]тко. Через незначну здатність до пом'якшення ці приголосні називають напівпом'якшеними.

Спинка язика не проявляє будь-якого змінення до трансформованого піднебіння через причину утворення твердих приголосних. Наявні в сучасній українській літературній мові тверді приголосні різні за походженням. Так, звуки [х], [г], [к], [ґ] як тверді відомі ще з періоду спільнослов'янської мови так само, як і звуки [д], [т], [з], [с], [ц], які уже у той час співвідносилися з відповідними м'якими: [д] - [д'], [т] - [т'].

У давньоукраїнській мові відбувається процес ствердіння шиплячих, губних приголосних. На українському ґрунті ствердів послідовно і звук [р] у кінці складу, а також на початку складу перед [е], [и], з давнього [и]: писар, ревіти, ринути. На початку і в середині складу вживається і звук [р], і звук [р']: рябий, буря, прядиво.

Тверді і пом'якшені звуки є аспектом репрезентації лексичного й граматичного потенціалу слова: рис – рись, ткала – ткаля. Напівпом'якшені приголосні диференційованої функції не мають, відповідним твердим звукам вони не протиставляються» [62, с.27-30].

Отже, функціональна відмінність між голосними і приголосними виявляється у тому, що голосні є складотворчими. Приголосні звуки не утворюють складів. До голосних належать звуки, що виробляються при відкритому мовному апараті на базі голосу й виконують відповідну функцію.

1.3. Роль і значення звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника є звукова культура. Формування звукової культури – це тривалий, складний процес кількісного засвоєння звуків у словах та застосування правильного уживання їх у певних комунікативних ситуаціях.

Під час праці над звуками у словах діти не тільки засвоюють звуковий склад, а й лексичне та граматичне значення слів, та вчаться трансформувати словосполучення, речення, але особливим завданням є правильно оформлений текст. Доречним для дітей буде навичка вироблення свідомо вживати різні звуки у словах, які найточніше відображатимуть зміст слова, фокус мовця і допомагатимуть бути висловлюванню не лише граматично коректним, а й різноаспектним.

«У дошкільному віці доречно виховувати мовне дихання, продивлятися, щоб діти дихали вільно, не перевтомлювалися, не напружували плечі. Дитину не можна переобтяжувати та заставляти дихати швидше, тому що у неї починається верхньогрудне дихання і підняття плечей. Дитина повинна зайняти правильне положення під час дихання: розгорнута грудна клітка, назад плечі відведені, розслаблені, піднята голова.

Під час творення звуків важливу роль відіграє голос. Сукупність диференційних за висотою, силою, тембром звуків, які виголошує людина називається голосом. Результатом складної психофізіологічної діяльності мовця є голос. Властивість голосу вимовляти звуки голосно, середньо, тихо, пошепки називається силою голосу. Можливість виділення деяких моментів фрази сильнішим голосом, чітка артикуляція звуків забезпечується силою голосу. Глибоке дихання і здорові голосові зв'язки – це основна умова сили голосу. Від будови голосових зв'язок залежить висота звуку, а ще і від ступеня емоційного мовлення.

Шляхом зміни висоти тону, голосу в структурі вимови фрази або тексту досягається тембр голосу. Специфіка голосу у дошкільників дуже особлива, тому про це має пам'ятати вихователь. Голосові зв'язки дітей тонші й коротші, а легені не такі за об'ємом як у дорослого, тому голос у може бути тихим, іноді голосним, зустрічаються й басисті голоси, оскільки відсутня модуляція голосу» [14, с.270].

Загальновідомо, що голос дитини необхідно оберігати, не дозволяти їй підвищувати тон (викликає перенапруження голосових зв'язок), шумно

розмовляти у негоду, надзвичайно бистро читати вірші на святкових заходах. Голос необхідно розвивати та працювати над ним: говорити необхідно спокійно і лагідно, вести комунікації низьким і дещо високим голосом, а також достатньої сили, не переобтяжуючись, уміти конструювати його, тобто піднімати і знижувати. Особливість ця сприятиме і правильності дитячого мовлення.

Швидкість вимови фрагментів мовлення: звуків, складів; зміна протікання мовного потоку в часовому відрізку, її пришвидшення чи зменшення, що зумовлює щабель її артикуляційної націленості та слухової виразності називається темпом мовлення.

У дітей дошкільного віку у стані незначного переобтяження чи підняття емоційності спостерігається схильність до підвищення темпу мовлення. Там, де у батьків уже спостерігається швидкий мовленнєвий темп, діти також привчаються до нього.

Не допускається швидкого темпу мовлення, особливо у дітей дошкільного віку, що дуже небезпечно для загального здоров'я. Через те що діти цього віку мають слабкі м'язи, недостатньою є швидкість мовленнєво-рухового апарату, немає чіткого потенціалу артикуляційних рухів. Доречним є недопуск швидкого темпу мовлення, бо усе це спричиняє затримку розвитку вікової специфіки мовлення, його незрозумілості.

Рівномірна зміна складів, їх тривалості у часі називається ритмом мови. Порушення ритму зустрічається при заїкуванні. Однією із складових звукової культури виступає фонематичний слух. На думку М. Жинкіна, мова, що направлена слуху, це перший і останній мовний важіль. Слова, які не чуємо, не розрізняємо на слух, зникають з ознаки звука як носія мовленнєвих змін» [14, с.271].

Розвиток у дітей вміння аналізувати емоції й почуття тих, хто інформує, з усіма їх змінами за допомогою таких структур мови, як наголошення, павза певної потенційності й виду та різноманітних типів мовленнєвої інтонації передбачає розвиток мовленнєвого слуху. Фізичний

слух, звуковисотний слух у поєднанні з потенційністю тону, почуття ритму в трансформації з відчуттям темпу, фонематичний слух є компонентами мовленнєвого слуху. У науці виділяють фонематичне сприйняття.

Виділення звуків мови та утворення звукової структури слова як одиниці називаємо фонематичним сприйняттям. Відбувається перебудова первісного мовленнєвого слуху у процесі налаштування фонематичного сприймання, користування ним та вживання з ціллю розв'язання нових завдань.

Від інтонаційної виразності залежить виховання звукової культури мовлення. Є звукові структури, які виконують розрізнявальну роль і відтворюються на ще значному відрізку мовленнєвого потоку, а саме: рух голосового тону за звучанням, який відворюється з значною зміною потенціалу, артикуляцією вимовних частин мовленнєвих потоків звукових структур. Поєднання цих компонентів у науковому розумінні називається інтонацією.

Сукупністю фонетичних компонентів: наголосу, темпу і тембру мелодики, пауз називається інтонацією. Зазначені засоби поєднані між собою, але їх пропорція може змінюватися залежно від мети, змісту, ситуації інформування.

Емоційно-вольові відношення людей у процесі комунікації визначає мовленнєва інтонація, трансформує комунікативні типи та різновиди речень, має стилістичне навантаження, є однією з ознак нової літературної вимови, має відповідні акустичні варіації: час і зміну в часовому просторі, частоту коливань головного тону та інтенсивності; відтворює завершеність виголошеної думки, уявляється як комунікативно-потенційне запитання, розповідь; має фізіологічні та психологічні властивості» [14, с.272-273].

У дошкільній лінгводидактиці під «вихованням звукової культури мовлення розуміють:

- а) трансформації апарату артикуляції;
- б) опрацювання з дітьми специфіки будови мовного апарату;

- в) результат дихального мовлення;
- г) розвій звукового слуху;
- д) засвоєння правильної артикуляції відповідних звуків мови;
- е) робота над дикцією;
- ж) удосконалення інтонаційної виразності мовлення.

Всі завдання виховання культури звукового мовлення відбуваються в єдності і забезпечують функціонування у дітей фонетичної вимови.

Дидактичні ігри та вправи є методикою виховання звукової культури мовлення, в процесі яких формуються всі компоненти звукової потенційності комунікації. Щоб засвоїти з дітьми правильну вимову звуків, слід проводити вправи: «Говори так, як я», «Магазин», «Відгадай, що у мене», «На базарі», «Комарець», «На коникові поскачемо», «Птахи», «На озері», «Що відповів Адам?», «Чого не має?», «Місяць», «Паровоз», «Підкажи Адаму звук», «А який вимовляємо звук?».

Розвитку фонем етичного спрямування сприяють вправи: «Хвиля», «Магнітофон», «Телефон зіпсовано», «Тихі й голосні співи», «А чи знаєш ти цей звук», «Розпізнай предмет», «Зозулі», «Про що розкаже галявина?».

Класифікуємо вправи на розвиток звукового слуху: «Горобці», «Летять грачі», «Ворона», «Вітерець», «У лісі», «Вітрячок», «У кого далі відлетять пелюстки?», «Дмухай сильніше». Для удосконалення інтонаційної виразності мовлення важливими є ігри: «Сороки», «Хто що чує», «Тихо – пошепки», «Пішли – зупинилися», «Вимовляй так, як я», «Допоможемо Незнайці».

За принципом удосконалення у дітей уміння виконувати фонемний аналіз слів, прищеплювати знання про слово і речення доцільно виконувати такі вправи: «Добери різні слова», «Відгадай слово», «Нові слова», «Як Мишко вчився говорити», «Про Андрія і сніговита», «Що написав нам Петрушка?», «Вовк дізнається, що таке наголос», «Як звати дітей?».

Вимова шиплячих звуків [ш], [ж], [ч] потребує багато зусиль, тому виконуємо відповідні завдання. Наприклад:

Завдання 1. Язик підняти на зазначену губу, потім спустити на нижню і розвернути його у початкове положення.

Завдання 2. Язик висунути якомога коротше і потім повністю його розслабити.

Завдання 3. За умови, щоб язик був широкий і розслаблений, треба затиснути його губами 3-4 рази, промовляючи «пя», а потім відкрити рот і зафіксувати широкий язик у розслабленому стані. У цей час вихователь рахує від 1 до 10.

Завдання 4. Відкритий рот, покласти розслаблений язик на зазначену губу і здувати пил зі столу, ніби вимовляючи звук [ф].

Вправа 5. Кінчиком язика обгорнути верхню губу, виконуючи рухи язиком вверх-вниз .

Можна проводити дидактичні ігри на здування з пелюсток роси, шматочків матеріалу, кульбабиного пуху.

Чистомовки використовуються з метою закріплення звукової вимови букв. Їх можна використовувати під час засвоєння кожний звука. Наприклад: пи-пи-пи - яблука зірви, бі-бі-бі - я скажу собі, пі-пі-пі - сметанка в крупі.

Вивчати скоромовки рекомендується з дітьми середньої і старшої групи, бажано для засвоєння вживати коротенькі віршики на вимову різних звуків» [2, с.19-20].

Діти старшого дошкільного віку в основному вміють виголошувати усі знайомі звуки рідної мови, можуть користуватися голосовою силою, інтонаційними компонентами виразності, адекватно змінювати темп мовлення. Однак і в цьому віці спостерігається нечітка вимова окремих звуків, діти не правильно розрізняють групи звуків; виявляються недоліки у звуковому потенціалі слів, використанні наголошування у словах, тому для досконалого володіння звуками мови добираються різні вправи та ігри за різним тематичним спрямуванням.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Аналіз програм і навчально-методичної літератури

Розвиток України як демократичної держави, приналежність її в єдиний європейський простір посилюють прогресивні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти. Дошкільна освіта є самостійною структурою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка інтегративно поєднує сімейне та суспільне виховання [2, с.4].

Вагомого значення для входження дитини у соціум набуває дошкільний навчальний заклад, метою якого є забезпечення усебічного потенціалу

особистості суб'єкта, її психічного і фізичного потенціалу, виховання ціннісного відношення до природного й соціального оточення, до себе, вправляння у соціальній адаптації та творчого самовиховання в умовах життя в структурі незнайомих дітей і дорослих. Завдяки базовим структурам всесвітньої конвенції ООН про дитячі права, законодавчим актам України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», інших нормативних актах стосовно дитинства зосереджений компонент базової дошкільної структури України.

Головними положеннями нового Базового компонента дошкільної освіти виступили [2, с.5]:

- самодостатність дошкільного дитинства, його вирішальної ролі в розвитку дитини;
- удосконалення дитячого виховання;
- робота над сприятливими підвалинами для формування особистісної орієнтації дитини, її базових можливостей;
- базис повноцінного існування дитиною у пропорції з підготовкою до майбутнього життєвого щабля;
- шанобливе ставлення до дитини, врахування індивідуального особистого вміння і навички дошкільника;
- всебічний підхід до удосконалення особистості, потенційність набутих умінь, знань, навичок, визначених бажань, інтересів та людських якостей і емоційної поведінки особи;
- трансформація суспільного та морального розвитку дитини, удосконалювання у дітей уміння пояснювати особисті бажання з іншими дітьми;
- збагачення у дітей правильної мовної картини світу, світоглядних принципів.

Компонентом базової освіти дошкільного простору виступає стандарт державного зразка щодо дошкільної структури України, який узгоджується програмами та науковими джерелами, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. У ньому представлено норми і положення, що

визначають державні стратегії до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6 (7) років; остаточний показник збагачення дитиною вмінь перед її приходом до школи.

З урахуванням освітніх ліній регламентується організація життєдіяльності дітей, що розміщені до основної та додаткової складових, забезпечують відповідний рівень суспільного та суб'єктивного розвитку дітей дошкільного віку у неперервній освіті.

У освітній лінії «Особистість дитини» увага зацентрована на [2, с. 6]:

- створення основи суб'єктивної культури дитини, її безпосередньої життєдіяльності, формування плюсового потенціалу «Я»;
- збереження в дитини гарного ставлення до своєї особистості, удосконалення базових фізичних здібностей, різних умінь, оздоровчих та культурно-гігієнічних навичок, скорегованої життєдіяльності.

Формування у дітей навичок соціально орієнтованої поведінки, вміння адаптуватись у світі людських відносин, бажання співчувати та співпереживати іншим визначає зміст освітньої лінії «Дитина в соціумі». Через комунікацію з дорослими, як суб'єкта суспільно-історичного комуніканта соціуму, в дитини виникає інтерес та зацікавленість розуміти інших, приєднуватись до спільної роботи з іншими дітьми та дорослими, поєднувати з ними свої вміння для отримання загального результату, оцінювати свої вміння, поважати інтереси інших осіб. Певним видом приєднання дитини в людське середовище є взаємовідношення з іншими особами, що формує вміння корегувати свої інтереси, дії з іншими особами суспільства [2, с.6].

У освітній лінії «Мовлення дитини» зазначається опанування особою мовленнєвої культури та спілкування, певних правил використання мови у різних соціальних аспектах [2, с.7]. Оперування мовою як засобом пізнання і способом специфічно людської комунікації є найвагомим досягненням дошкільного дитинства. Мова виступає «засобом зв'язку» для отримання

інформації з немовних сфер функціонування, способом відчуття світу від чуттєвого до конкретного та понятійно-абстрактного. Мовленнєве виховання забезпечує усебічний розвиток дитини через органічний зв'язок із національно-патріотичним вихованням.

А.М. Богуш та Н.В. Гавриш зазначають, що «рухливі ігри із звуконаслідуванням, словами, піснями вихователь використовує тоді, коли діти вже вміють вимовляти важкі звуки, але звуковимова ще нестійка. Під час рухливих ігор діти залюбки співають, імітують звуки машин, голоси тварин, птахів.

У програмі “Дитина” зосереджується увага на удосконаленні умінь дітей щодо етики мовлення: вміння звернутися, відповісти на поставлене запитання, вибачитися, вітатися й прощатися. Управлятися у вміннях передавати інтонацію під час ігор-драматизацій [23].

У розділі «Мовлення дитини» (Дитина), у підрозділі «У світі звуків» дітей вчать [23, с.132]:

- 1) розвивати мовленнєве дихання, артикуляційний апарат, фонематичне сприймання: розвиток умінь слухати й чути мовні та немовні звуки (з навколишнього середовища) й інтонації мовлення, розвивати їх, наслідувати тощо; учити пізнавати близькозвучні слова і уміти вживати схожі слова; розпізнавати семантику слів, які різняться одним звуком (бік-тік); правильно вживати наголос у словах;
- 2) вдосконалювати чітку вимову шиплячих, свистячих звуків мови; правильно виголошувати всі звуки мови, уточнювати слова, які вживаються з апострофом;
- 3) вправляти у правильному і по можливості швидкому промовлянні нескладних скоромовок, утішок з різними групами звуків;
- 4) знайомити з тим, що лексеми утворюються зі звуків, виголошуються по-різному, у конкретній послідовності містяться звуки у словах. В іграх і вправах формувати вміння проспівувати голосні звуки мови;

розрізняти на слух тверді та м'які приголосні (без вживання термінів). Практично, без визначення, ознайомлювати з термінами «звук», «слово»;

- 5) формувати вміння часткового звукового аналізу слів: встановлення послідовності звуків у словах з 3-4 звуків без збігу приголосних; виокремлення першого, а згодом останнього звука в мовленому слові; визначення місця запропонованого звука у слові; називання слова із заданим звуком; визначення кількості звуків; пригадування слів із заданим звуком;
- 6) учити виділяти голосом звук у мовному слові: вимовляти заданий звук протяжно, гучно (ж-ж-ж-ук), називати ізольовано;
- 7) вправляти у самостійному доборі слова із заданим звуком на основі поданих предметних малюнків в іграх; в умінні передавати за допомогою інтонації різний настрій;
- 8) урізноманітнювати навичку говорити вказані звуки, артикуляційно апелювати силою голосу, усебічним мовленнєвим темпом [23, с.111-112]

У частині “Мова рідна, слово рідне” (Дитина), у підчастині “Ми розмовляємо” дітей вчать [23, с.132]:

1) вмінню спілкуватися (коли ставиш запитання, відповідаєш, виголошуєш, неодмінно говорити в очі співрозмовнику; прямо стояти, неозираючись, руки у штанях не тримати; під час розмови з ровесниками та дорослими вживати етикетні лексеми: вибачте, будь ласка, пробачте, перепрошую тощо);

2) будувати відповідь згідно запитань різного типу: питання констатації (що? який? де?), причинно-наслідкові (як? чому? навіщо?); відповідати на запитання загадок;

3) спонукати до постановки запитань різного типу;

4) вдосконалювати вміння вести діалог з ровесниками та старшими: дослухуватись до порад дорослих, брати участь у діалозі, оперувати різними

темами розмови (відповіді на питання мають бути конкретними, націлювати на власні запитання, вміти вести діалог як словесними, так і несловесними способами: жести, міміка тощо);

5) вчити структурувати діалогічне мовлення в зазначених змістових ситуаціях («У дитячому садку», «У магазині», «У лісі», «У метро» тощо), народних, рухливих, дидактичних іграх.

У частині “Мова рідна, слово рідне” (Дитина), у підчастині “ Слово до слова - зложиться мова” дітей вчать [23, с.133]:

- 1) поповнювати словниковий запас лексемами, які зазначають предмети та навколишні явища, події, кількості, ознаки;
- 2) збагачувати словниковий запас лексемами, що вказують на назви тварин роду жіночого (слониха, львиця) та імена малят тваринок (слоненя, каченя), вказівки предметів із стилістично забарвленими суфіксами (віконце, серденько, каченятко, мишенятко), найменування людей за професією, діяльністю (бібліотекар, поштар), за визначеною ознакою (хвастун, чаклун), ознакою дії (намальований, накритий);
- 3) словам, що мають декілька значень (хвостик лева і хвостик у груші, довга коса і коса як знаряддя праці);
- 4) лексемам, що виголошуються однаково, але мають різну семантику (пара з рота, пара чобіт, три щіткою і три яблука);
- 5) лексемам, що мають схоже та протилежне значення (забитися - ударитись, день - ніч), вживати під час комунікації узагальнюючі лексеми (овочі, фрукти);
- 6) класифікувати предмети за зазначеними ознаками, характеристиками (стіл обідній, письмовий, двері входні та кімнатні);
- 7) зосереджувати увагу на лексемній валентності слів (відкривати вікна, двері, розкрити книжку, насипати рагу, вареників, борщу);
- 8) на питання відповідати наступним чином: «Як ми це назвемо? Які слова ви ще вживаєте? Хто бажає виголосити своє слово?».

У програмі “Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку” у підрозділі “Звукова культура мовлення” зазначено, що необхідно з дітьми 6 років:

1. «Удосконалити знання дітей про структуру апарату мовлення: зуби, губи, кінчик язика, спинка язика, язик; язикова частина може широко відкриватися (як лопатка), вузько розкриватися (як трубочка); губи бути усміхненими (і-і-і), мати вигляд трубочки (у-у-у), огублюватися (о-о-о), витягуватися (а-а-а); губа верхня і нижня, кульки за верхньою частиною зубів, піднебіння (верхня частина хатинки).

2. Дотримуватися вправного виголошування шиплячих звуків (ч, ш, ж, щ), сонорних (р, рь, л, ль), йотованих букв (я, ю, є, і), вправлення рухів органів мовленнєвого апарату, вимовляння ізольованого звука, у лексемі (у різних ситуаціях), у фразовій комунікації.

3. Удосконалювати м'язи артикуляційного апарату (язик піднімається уверх до піднебіння, пухирочків, відтягується назад, витягується у сторони – «вчищати зуби», торкнутися язиком по зубів верхньої частини, губу нижню і верхню облизати).

4. Працювати над змішаним типом мовного дихання (довгота видиху дорівнює лічбі до 6); вправляти говорити невеликою фразою на один видих, говорити неквапливо, чітко, не пришвидшуючи темп: понижувати та підвищувати голос під час виголошування фрази, щоб мовлення набувало різних позицій (ніжності, тендітності, лагідності, м'якості).

5. Удосконалювати тембр (звукову потенційність мовлення): виголосити здивовано, весело, тривожно, незадоволено, задоволено; логічний і фразовий наголос: Іван малює. - Вимов це речення так, щоб дати відповідь на питання «А хто малює?» (А що робить Іван?).

6. Розрізнявати на слух (у вправах та іграх) близькі звуки: [ж-ш, г-х, г-к-х, з-с, з-с-ц, ц-ч, х-ф-хв-кв, л-р, с-ш, з-ж].

7. Активно вчити дітей виголошуванню звуків у лексемах відповідно з літературними правилами: ненаголошений на початку слова звук [і] близький

до вимови звуку [и]: (і)ноді, (і)нститут, (і)нколи, (і)нкубатор; ненаголошений [е] виголошується близько до голосного [и]: с(еи)ло, в(еи)сна, с(еи)стра, в(еи)ликий, м(еи)ні; ненаголошений [і] іноді наближається у вимові до [е]: ж(и)ви, д(и)вись.

8. Управляти чітко виголошувати звук [ф] у лексемах іноземного походження: фартух, фонтан, фігура, фрукти, фабрика, фініш, ферма, філін, форма, футбол, фотограф; у звуконаслідувальних лексемах: фукати, фиркати; у іменах власних: Фелікс, Федір, Федот; сполученнях звуків (хв) та (кв): хвалько, хвиля, хвіртка, хваткий, хвала, хвіст, хвороба, хвоя; квасоля. Вправляти тверде виголошування звуку [л] у кінці лексеми, складу, перед голосними [о], [а], [у]: лапа, луна, клас, лампа, звуків [с], [ц], [з] перед голосними [и], [е]: весна, весло, цибуля, село, проривного звуку [г]: гречний, хуга, ганок, дригнути.

9. Активно використовувати лексеми з подвійним наголошуванням: помилка - помилка, доповіді - доповіді, усмішка – усмішка, оповідач – оповідач (від зміни наголошування семантика цих лексем є незмінною) та лексеми, в яких від зміни наголошування змінюється семантика лексеми, коса довга – коса знаряддя праці; три-три, клич - клич.

10. Вивчати з дітьми скоромовки на закріплення шиплячих звуків та фонем [л], [р].

11. Активно вчити розрізняти місце звуку в лексемі на слух (другий, третій, перший...), артикуляційно промовляти звук у лексемі; диференціювати тверді і м'які на слух приголосні фонemi. Познайти з таблицею звукового аналізу (квадратик, під ним клітинки за структурою звуків, різнокольорові куточки).

12. Провести роботу над реченням: виокремити кількість лексем у реченні, місце їх (третє, перше, друге); склад лексем (розрізнявати дво-, трискладові лексеми), наголошування (сильна чи слабка позиція). Ознайти дітей з типами голосних та приголосних звуків, охарактеризувати їх місце в лексемі за участю кубиків та схем» [23, с.17-18].

Отже, вчити звуковій культурі мовлення потрібно з дитинства у процесі навчально-мовленнєвої діяльності. Практичне ознайомлення зі звуковою природою мови можливе лише у контексті активного розпізнання дитиною оточуючого світу.

2.2. Методика формування звукової культури у дітей старшого дошкільного віку

Відомо, що певна мовна група має свої правила вимови. Не оволодівши звуковимовою, не можна опанувати мовою. Слід пам'ятати про те, що небажаним є захоплювання тільки роботою над чітким виголошуванням окремих приголосних і голосних звуків. У дитячих закладах, працюючи з дітьми над українською мовою, необхідно удосконалювати усі компоненти культури звуків українського мовлення: дикцію, артикуляцію, інтонаційну виразність; розвивати апарат мовлення, дихання мовне, слух фонематичний та чуття міжмовне.

Під дотриманням норм і правил вимови звуків української мови розуміють орфоепічну правильність. Норми виголошення різних звуків у звукосполученнях і лексемах встановлює орфоепія. Навчити дитину відпочатку правильно виголошувати кожний звук, самотійно, а потім – у поєднанні з іншими звуками, в лексема – це основна задача вихователя. Для того щоб вихователю навчити дитину, йому самому необхідно добре знати норми орфоепії української мови, не вживати діалектизмів та локальних говірок.

У спорідненому мовному середовищі під впливом російської мови в українськомовних людей виявляється цілий спектр мовних помилок як у вимові голосних, так і приголосних.

Типовими є також помилки у використанні наголосів близьких лексем у східнослов'янських мовах.

Дітей різних національностей необхідно навчити спочатку вимовляти важкі звуки та ті, яких немає в рідній мові дитини.

Від правильної вимови та дикції залежить фонетична правильність мови. У звуковій структурі фонетики налічують 50 звуків (голосних - 6 і приголосних - 44). Вихователю треба добре оперувати класифікацією звуків, специфікою їх вимови, артикуляцією відповідного звука. Це дасть йому вправно надати допомогу дитині, скорегувати неправильну звукову компетентність, показати правильне виголошування.

Під правильним положенням і рухами мовленнєвих органів, необхідних для виголошення певного звука розуміють артикуляцію звука. Акт мовлення, що забезпечує виголошування звуків, характеризується складною структурою органів, в якій диференціюють головну і допоміжну частини апарату мовлення. Якщо у дитини є певні відхилення апарату мовлення, це впливає на неправильну звуковимову. У такому випадку потрібне втручання лікаря. Якщо всі органи працюють нормально, дитина без проблем оволодіває звуковою артикуляцією.

Удосконалення правильної вимови досягається шляхом особистої роботи з дитиною завдяки логопедичним знаряддям» [15, с. 211-212].

«Артикуляція як спосіб навчання звукової вимови в умовах білінгвізму використовується тільки в регламентації важких звуків у дітей [г], [ч], [р], [ц].

Вимова звука [г]

Можлива при зближенні язикового кореня із задньою глотковою стінкою. Язиковий корінь відтягується назад, а невеликий язичок знаходиться, близько до того, де він був при творенні [х].

Приголосний звук [г] менш шумний і ненавантажений, так як приголосний [г] .

Для артикуляції приголосного звука [г] слід спочатку натренувати кореневі м'язи язика і задньої глоткової стінки, примушувати їх напружуватися, уподібнюючи видих у поєднанні звуків: ге! ге! ге!

Потім педагог використовує багато вправ на закріплення цього звуку в певній ієрархії: спочатку вживає лексеми, де [г] функціонує перед [а] (гамак, дорогий), а закінчує лексемами, де [г] функціонує перед голосними ряду переднього (гуска, гудки, берегами).

У постійній роботі та на певних заняттях для закріплення артикуляції приголосного [г] вихователь вживає скоромовки.

Вимова звука [р]

Передньоязиковий дрижачий звук [р] виголошується напруженим і важким до альвеол і твердого піднебіння язиковим кінчиком, який починає коливання струменем повітря і утворює відповідний шум. Язик надзвичайно притиснутий до бокових структур зубів своїми боковими частинами. Губи трансформуються у положення попередньої голосної фонемі.

Піднятий вгору верхніх різців язиковий кінчик під впливом видихуваного повітря починає рухатися, вібрувати, й вимовляється звук [р].

Дитина у словах української мови може виголошувати пом'якшений звук [р'], тому бажано особисто чи з групою дітей виконати різні артикуляційні вправи для розвитку апарату мовлення, які організовані для того, щоб кінчик язика став рухливим, гнучким, щоб дитина вміла направляти те повітря, яке вона видихує. Це можна закріпити шляхом показу вимови звука перед логопедичним предметом та її удосконалення у вправах наслідування звуків.

Використовують пропедевтичні вправи на розвиток апарату мовлення, якщо ж дитина не може чітко виголошувати цей звук. Це можуть бути імітація індика, копитне поцокування. Чи запропонувати дитині видувати повітря на широкий язиковий кінчик, що на нижню губу покладений; сховати та висунути язик, рухати ним угору, униз, вправо, наліво торкнутися верхньої, потім губи нижньої, затиснути бічні язикові краї до верхніх зубних кутиків; налягати напруженим язиковим кінчиком до твердого піднебіння з швидким притискуванням бічних язикових сторін до верхніх зубних кутів» [15, с. 213-214].

Вимова звука [ч]

Язиковий кінчик широко змикається з передньою частиною піднебіння, і це зімкнення далі перетікає поступово у коротку щілину; паралельно задня основа спинки язика приєднується до передньої частини м'якого піднебіння. Місце вимови [ч] співпадає з місцем вимови [ш]; [ч] в українській мові приголосний твердий.

Дошкільнику спочатку репрезентують вимову звука [ч], підштовхуючи до її артикуляції.

Вимова звука [ц]

Звук [ц] вимовляється під час наближення язикового кінчика з ділянкою біля альвеол та верхніх різців і наступного поступового переходу такого поєднання в коротку щпарину. Внутрішня частина язика переднього краю наближається до основи різців нижніх. Не піднімається вгору середня язикова спинка» [15, с. 213-214].

Активно з дітьми проводять пропедевтичні вправи для розвитку мовленнєвого апарату під час вимови звука [ц].

Для кращого засвоєння звуків старшими дошкільниками доречно використовувати різні ігри та вправи для формування звукової культури.

1. Розвиваюче комплексне заняття на формування звукової культури.

Мета: 1.Розвиток мовлення. Вміння характеризувати іграшки, утворювати розповіді з 3-4 речень. 2. Морфологія. Засвоїти уживання прийменника між, ступенів порівняння прикметників (гарніша, менша, більша, краща). 3. Культура звукового мовлення. Навчити вимові звуків [х], [з], [ц], виголошуючи чистомовки; формувати зосередженість, уважність. Матеріал: дві ляльки (висока і низька), два тигри (великий і маленький), дві стрічки (велика і маленька), лисички, пірамідки.

Хід заняття: 1. На підлозі лежать іграшки. На гостину до дітей зайшов зайчик. Діти називають предмети, потім по черзі охарактеризовують їх за прикладом вихователя: «Це лялька. Вона висока, струнка. На ляльці багато різнокольорових стрічок: сині, червоні, жовті».

2. Прийшла лисичка. Зайчик сполохнувся. Вихователь: «Зайчик сполохнувся лисички, хоче піти за лаштунками від неї між іграшками. Швидко, швидко - заховався зайчик. Де подівся зайчик? (Між високою і низькою ляльками.) А зараз? (Між маленьким і великим тигром)».

3. Виголошування чистомовок:

Тут іде лоза - за-за-за.

Ти ведеш корову - зу-зу-зу.

Лозу відвези - зи-зи-зи.

Тут лежить роса - са-са-са.

Ти взяв косу - су-су-су.

Випали роси - си-си-си.

Куряче яйце - це-це-це.

Великий заєць - єць-єць-єць.

2. Культура звукового мовлення у складі структурованого заняття.

Мета 1. Розвиток мовлення. Привчити характеризувати іграшки та предмети за шаблоном вихователя. 2. Морфологія. Набути умінь узгоджувати іменники з прикметниковими формами, відмінювати іменники за родами у відповідному відмінку однини і множини. 3. Культура звукового мовлення. Навчити вимові звуків [ш], [з], [с], привчити диференціювати їх на слух, розвивати апарат мовлення, звуковий слух.

Матеріал: набір функціональних предметів, прапорці.

Хід заняття: 1. На підлозі іграшки відповідних кольорових тонів і розміру (з відповідного матеріалу). Педагог читає загадки про предмети, пропонує їх розгадати:

Не плаче як б'ють, а скаче догори,

Йому ніщо, одначе,

Хоч раз «пробач» не сказали,

На те він є ... (М'яч)

Візом є неначе я,

Так колес немаю.

Їду я по воді –
 Сліду не лишаю.
 А як зроблю помилку –
 Потоплюся вмить. (Човен)

Вихователь пропонує кілька описових деталей: «Це пожежна машина. Вона червоного кольору та має металевий корпус. У неї є колеса, кабіна, пожежна драбина, кузов. Пожежна машина надзвичайно швидко їде, вона везе пожежників гасити вогонь». Діти за шаблоном описують іграшки.

2. Дидактична вправа «Скажіть чого немає?» Вихователь запрошує дітей досконало розглянути іграшки, переглянути, як вони розташовані; закрити очі, потім розплющити їх і сказати, чого немає. (Немає трьох ляльок, одного тигра, одного прапора).

3. Педагог пропонує згадати, де живуть наші Губи, які пісні вони вміють співати. Розказує: «Почули Губи, як водичка переливається з крана: с-с-с-с-с-с. Надумали і собі заспівати. Починаймо, діти, разом. (Дошкільники співають.) Пішли Губи на вулицю, чують, хтось співає: зу-зузу. А це хто? Це чия пісенька? (Дітками відтворюється пісенька бджоли.) Прийшла осінь. Нападало листя. Бігають діти, а листя під ніжками пісеньку нашіптує... Чи чуєте ви співи листя? Чи воно нашіптує? (Ш-ш-ш...)» Діти виголошують чистомовки:

Прилетить оса - са-са-са.
 Відведу козу - зу-зу-зу.
 Прийде коза - за-за-за.
 Мішок віднесу - су-су-су.
 Мітлою шуршу - шу-шу-шу.
 Каша наша - ша-ша-ша.

3. Культура звукового мовлення у складі структурованого заняття.

Мета: 1. Розвиток мовлення. Привчити переказувати твори близько до контексту, передаючи своє відношення до образів твору. 2. Морфологія. Вживати у структурі складнопідрядних одиниць сполучник для того щоб. 3.

Культура звукового мовлення. Пришвидшити темп мовлення, звуковий слух, долучити виділяти перший звук у лексемі, диференціювати звуки [ц], [з], [с].

Матеріал: твір М. Коцюбинського «Про двох цапиків»; лист паперу.

Хід заняття: 1. Педагог читає твір і запитує: «З чого починається оповідання? Що намагалися зробити цапики? Чи змогли вони перейти річку? Яка пригода трапилася з цапками? Чому так відбулося? А як можна охарактеризувати поведінку цапиків? (Твір перечитується вдруге). 2. Педагог пропонує дітям утворити різні речення, вживаючи лексеми для того щоб. А починає він: «Необхідна кладка для того... Потрібний міст для того... Поступку робити один одному бажано для того... Необхідний стілець для того... ». 3. Діти виконують звуковий аналіз лексеми цапок, виокремлюючи перший звук у лексемі, артикуляційно його вимовляють. Пізніше називають лексеми, які розпочинаються звуком [ц] і кінцевим звуком є [ц].

Дидактична вправа «А який звук я виголосив?» Педагог закриває рот листом паперу і промовляє звуки [ц], [з], [с]. Дошкільники за домовленістю роблять різні рухи: на звук [с] – тупають ногами, на звук [з] – проганяють осу, на звук [ц] – клацають зубами.

Робота над скоромовками: «Босий хлопець сіно косить, роса росить босі ноги». Тематичні фронтальні заняття з удосконалення звукової культури мовлення відбуваються один раз на квартал укінці місяця (тиждень - четвертий) в різних вікових підгрупах.

Під час занять за різними темами обов'язково звертається увага на матеріал, який був розглянутий з дітьми на різних заняттях протягом кварталу, та координуються нові завдання з виховання культури звукового мовлення відповідно до програми вікової підгрупи» [14, с.286-287].

Для засвоєння звуків старшими дошкільниками характерно використовувати різні ігри та вправи для формування звукової культури.

Дидактична гра «Упізнай, що це?». Мета: вправляти у вимові звук [р]; добирати лексеми відповідно до семантики. Хід гри: педагог починає виголошувати фразу, а дітям побажали її завершити, дібравши відповідне

слово. Рекомендовані фрази: «В акваріумі плавають...» (Рибки); «Високо на дубі сидить і каркає...» (Ворона); «На лузі пасеться...» (Корова); «На горіді виріс великий зелений...» (Огірок); «Добре водить машину...» (Шофер). Вихователь звертає увагу на те, що діти доречно добирали лексеми, правильно промовляли звуки [p], [p'] у лексемах.

Дидактична вправа «Хто що почув?». Мета: розвивати фонематичний слух, вміння добирати слова. Хід гри: педагог пропонує дітям доречно завершити слово, дібравши необхідний звук: [c] або [z]. Педагог називає лексему без закінчення, а діти разом (або по одному) називають його: лі...(c), ква...(c), пилосо...(c), парово...(z), моро...(z), ні...(c), коко...(c), анана...(c), нака...(z), ві...(z), автобу...(c). Під час вправи необхідно пам'ятати про те, щоб діти правильно виголошували усе слово, та чітко і голосно артикулювали останню фонему. Схожу гру можна використовувати під час диференціації будь-яких звуків мови.

Дидактична вправа «Чого не вистачає?». Мета: розвивати увагу, пам'ять; вдосконалювати правильне використання у родовому відмінку лексеми. Хід гри: педагог наголошує на тому, що на столі лежать фрукти в певному порядку і просить звернути пильну увагу на них. Після цього вихователь накриває фрукти серветкою і непомітно для малят прибирає один з предметів. Потім педагог непомітно повертає цей предмет на місце та прибирає інший фрукт, звертаючись до дітей з тим самим питанням. Гра триває доти, доки діти не назвуть кожен із фруктів. Під час цієї гри вихователь повинен пильнувати, щоб дошкільники чітко називали фрукти у родовому відмінку з відповідним закінченням.

Дидактична вправа «Перегук» (характеристика логічного порядку). До цієї гри долучається Синичка. Вона нам - про білу зиму, а ми їй - тепле літо.

Зимою на землі - замети, завірюхи, сніги

то літом - ... *канікули, море,*

зимою - шапки та пальто,

літом -... *сукні, шорти,*

зимою – лижі та сани,
 а літом - ... *скейт, велосипед, мопед*
 зимою - віхола, замети, іній,
 а літом - ... *веселка, спека, задуха,*
 зимою - горобець, грак, шпак,
 літом - ... *зозуля, косуля, заєць.*

Дидактична вправа «Збираємо намистинки». Педагог пропонує дітям заслухати вірш про літечко та проаналізувати його, назвавши ті літні події, про які діти почули у змісті тексту.

Літо

У віконце відкрите
 Заглянуло зранку сонечко
 І тріпоче ніжно губки,
 І маленькі тендітні зубки.
 Все залито світлим сонцем,
 Вже вона зайшло в віконце
 Чисте, ніжне,
 І легке, увиразнене, м'яке!

Можна запропонувати дітям намалювати сонечко та підписати його: «Запашне», «Смішне», «Цікаве».

Дидактична гра «Загадка». Мета: вчити складати описові розповіді за планом вихователя. Хід гри: педагог пропонує дітям утворити описову загадку за намальованою картинкою за таким планом: який це предмет (якого кольору, форми, розміру); яка його будова; для чого він потрібний; що з ним можна робити.

Дидактична вправа «Шафа бабусі Оленки», її мета – «вивчення назв одягу українців.

Матеріал: іграшкова шафа, одяг: вишиванка, сукня, пасок, спідниця, вінок, намисто, хустка, чоботи, рукавиці, кожух.

Хід гри: Чути дзвоник. Педагог привозить на візку «бабусину шафу».

На візку прикріплено дзвіночок. У шафі – вітання до дітей від бабусі Олени та одяг, що відомий дітям.

– Яка ж ця шафа така велика? Де вона взялася? На ній дзвіночок є! Яка чарівниця нам її надіслала? Спробуймо, діти, відкрити її.–
(Запрошує дитину відкрити шафу. Дитина розтуляє шафу, дістає запрошення.)

– Так, діти, у шафі запрошення від бабусі Олени. Про що ж вона нам розкажує? – Зачитує запрошення: «День добрий, люба малеча! Звертається до вас бабуся Олена з мальовничого українського села. Я розумію, що ви вчите багато слів українською мовою, знаєте вже багато назв. Відсилаю вам свою шафу з українським крамом. А знаєте ви, яку він назву має українською мовою? До речі, ще я вам надсилаю небагато загадок про одяг, їх необхідно розгадати. Може, ви й самі можете утворити загадки про одяг, то запитайте їх один в одного. До зустрічі, мої любі. Ваша бабуся Олена».

Педагог по черзі репрезентує одяг (залучити до цього бажано і дітей), налаштовує дітей на назви одягу. Регулює правильну вимову слів та звуків у лексемах. Налаштовує назвати бабусині загадки щодо одягу. Пізніше діти самі запитують загадки.

Наступного заняття можна запропонувати дидактичну вправу «Правильно одягнемо улюблену ляльку». Матеріал: три ляльки, взуття та одяг для них. Словник: сукня, фартух, спідниця, вінок, черевики, чоботи, панчохи, шкарпетки, шапка, кожух.

Хід гри: На столах лежить одяг. За стільчиками розміщуються ляльки. Діти називають їх імена. Одягають та називають одяг. За вказівкою педагога одягають ляльок, називаючи назву одягу рідною мовою.

Доречно проводити з дітьми старшого дошкільного віку дидактичні ігри з картинками: «Обери картинку», «Вибери малюнок», «Пори року, їх ознаки», «Добери малюнок до віршів», «А що знаєш ти?», «Мій одяг», «Сезонний одяг», «Який одяг необхідний ляльці?», «Одяг українців» тощо.

Наприклад, гра «Намальованій картинці своє місце». Мета:

удосконалити назви загальних понять, поповнити словник лексикою рідної мови. Словник: посуд, фрукти, овочі, одяг, взуття. Правила: пильно перевірити картинки, покласти їх на стіл, вказуючи на зображені предмети рідною мовою.

Хід гри: Дошкільники отримують по три малюнки. Коли побачать їх, запропонує їм ведучий обрати ті, де відображено предмети схожого ужитку: посуд, овочі, одяг.

Віддаючи свій малюнок у загальний ряд, діти вказують на намальовані на них предмети. Педагог перевіряє, чи доречно дібрані малюнки, і закріплює узагальнюючі назви та імена певних предметів, пильнує за правильною артикуляцією лексем.

Вправний вид – це дидактичні ігри на удосконалення звукової вимови, розвиток артикуляційного слуху та інтонаційної вправності рідного мовлення. Доречними є такі ігри «Хто кого погукав?», «Який звук не почули?», «Розпочни слово», «Впізнай лексему», «Хто як говорить?», «А чи вмієш, як я?», «Горобець».

Наприклад, дидактична вправа «Розгадай за голосом». Мета: вивчити імена дітей рідною мовою, вправляти звуковий слух.

Хід гри: Кругом сідають діти. На певній відстані спиною до них розміщено дитину з іграшковою лисичкою (або тигром). На прохання педагога підходить певна дитина і гукає: «Лисичко, лисичко!» Лисичка «іде» знаходити того, хто її гукав. При умові, що він правильно скаже, лисичка «стрибає» йому на стілець. Саме ця людина стає ведучою. Педагог пильнує за правильною артикуляцією звуків у дитячих іменах рідною мовою.

Дидактична вправа «Здогадайся, хто це?». Мета: удосконалювати апарат мовлення під час артикуляції звуків.

Хід гри: Педагог: «Прийшли малята до своїх мам. Мама пішли на пошуки їжі, а дітки кличуть їх. Упізнайте, діти, хто це кричить... ме-е-е-е. Покличемо всі разом маму козенят. Ось знову хтось кличе маму: няв-няв. Хто це? Допоможемо кошеняткам покликати свою маму. А це хто: гав-гав-

гав?» Діти ці звуки виголошують.

Дидактичні вправи «Обери предмет». Мета: удосконалити правильну артикуляцію звуків [ш], [р], [ч] у лексемах української мови та вміння аналізувати на слух певні звуки. Матеріал: Олександр, Мишко, Кирило, Борис предмети, малюнки.

Хід гри: Прийшов у гості до дітей баранчик Мишко. Вітається з дітьми: «Мене звати Мишко. (Підкреслює шиплячий звук [ш].) Мишку у дитячому садку дали завдання відгадати зображення, в назвах яких є звук [ш]. (Шурхіт листячка.) Мишко не знає, як це виконати, звертається до дітей виконати разом завдання. Дошкільники знаходять предметні малюнки зі звуком [ш], виголошують і виділяють звук відповідно.

За тим самим проханням просить і Борис. Він напочатку питає у дітей, з якого звуку починається його ім'я, а потім загадує знайти малюнки з шиплячим звуком [ч].

Олександр сам промовляє: «А я Олександр-р-р, Олександр-р-р!» Вигукує до дітей з бажанням знайти малюнок зі звуком [р]. Після виконання відповідної вправи дошкільники пригадують імена дорослих і малят зі звуками [р], [ч], [ш] (Назарій, Марко, Мирослав, Ярош, Мар'яна, Марина, Марічка).

Бажано проводити дидактичні вправи на удосконалення граматичної вправності українського мовлення: «А чи змінилось щось?», «Світ одягу», «Добери інше слово», «Один і декілька», «Три тигри», «А чи помітили ви кого не стало?», «Хто над чим працює?», «Відгадай намальований пейзаж».

Дидактична вправа «Добери інше слово». Мета: навчити дітей замінювати іменники займенниками та узгоджувати їх у числі родових формах. Словник: лев, веретено, яблука, сливи, зошит, книга, груші, лисиця.

Хід гри: У педагога – малюнки невеликого розміру, у дошкільників – маленькі. Педагог показує малюнок, пропонує вибрати у себе такий самий, вказати на зображення українською мовою (лев, веретено...), поміняти іншу лексему (займенником: лев – він, сливи – вони, веретено – воно, лисиця –

вона). Пізніше педагог називає займенники, а діти називають та вказують на зазначені предмети, що намальовані на малюнках: він – лев, зошит тощо.

Дидактична вправа «Де що лежить?» Мета: навчити дітей словотворенню з допомогою морфем -к-, -ч-, -ц-. Матеріал: підготовлені малюнки чи предмети. Словник: цукорниця, хлібниця, салатниця, сільничка.

Хід гри: Педагог пропонує на дошці малюнки. Дошкільники називають відпочатку предметні малюнки з назвою поживних продуктів українською мовою (хліб, сіль, печиво, цукерки, масло). Далі зосереджує увагу на посуді, роз'яснює, як діти будуть працювати надалі. Педагог показує малюнок з відображенням поживних продуктів, а діти мають знайти і назвати малюнок з зображенням предметів побуту, куди кладуть ці предмети. Так, у хлібницю - хліб, у цукорницю - цукор, у сільничку - сіль, в маслянку - масло.

Дидактична вправа «Один і декілька» («Двоє і один»). Мета: вивчити категорію роду іменників в українській мові.

Хід гри: Педагог пропонує долучитися до вправи. Спочатку він називає один малюнок, а діти вимовляють малюнок, яким позначається декілька малюнків: стіл – столи; дерево – дерева; лисиця – лисиці; висівки – висівки; заєць – зайці; ведмідь – ведмеді; цукор – цукор; двері– двері; ножиці – ножиці; дуб – дуби; ясен – ясені; борошно – борошно; груша– груші; іграшка – іграшки.

Далі педагог називає лексеми у множині, а дошкільця – в однині: друзі – друг; миски – миска; відра – відро; жаби – жаба; павуки – павук; зайці – заєць; куці – куц; помідори – помідор; огірки– огірок» [15, с. 139-142].

«Вивчення з дітьми малих фольклорних форм є актуальним на заняттях з літератури художньої.

Тема: Завітали до нас у гості герої різних казок. Мета: познайомити дошкільників з малими фольклорними формами – утішкою та забавлянкою, долучати повторювати за педагогом ці фольклорні жанри з відповідною артикуляцією. Залучати до інтонаційної мовленнєвої артикуляції.

Матеріал: зайчик виготовлений з паперу, забавлянка «Стрибає зайчик

шляхом», утішка «Не плач Плаксунчику-Зайчику», малюнки.

Словник: утішка, забавлянка.

Хід заняття: педагог розповідає казку, яку він почув: «Жили-були собі дід та баба. І мали вони двох маленьких онучок: Ясочку-Незнайку та Вседізнайку. (Показує фотокартки.) Вседізнайка була дуже гарною дівчинкою, завжди посміхалась, і про все, що знаходилося поряд з нею, дізнавалася, тому її так і назвали дідусь і бабуся. А от Ясочка-Незнайка нічим не цікавилася, нічого не хотіла знати, то й прозвали її Незнайкою.

Вирішили якось онучки піти до лісу. Ідуть вони дорогою та раптом чують: хтось голосно плаче. Незнайка злякалась, а Вседізнайка відразу ж упізнала, чий це голос. Підійшли вони разом до деревця і побачили там зайчика. «Познайомся, - Уседізнайка розповіла, - це Зайчик-Плаксунчик. Скільки я його знаю, стільки він і плаче. Скажи мені на вушко, чому ти плачеш? Ой, Плаксунчик плаче, бо хоче капусти, а ще тому, що ніхто не слухає його забавлянку».

Педагог запропонував зосередитися на забавлянці про зайчика:

Стрибає зайчик шляхом

Та й ридає,

Прикривається лапками

Та й голосить:

«Усі ж бо я городи обійшов.

Ніде ж бо я капусти не знайшов».

(Тричі виголошує забавлянку, показуючи зазначені дії. Потім запрошує дітей її показати.)

- Ось ми і з'ясувати, чому Зайчик-Плаксунчик гірко та невпинно ридав. Діти, спробуємо дізнатися, чи врятували дівчатка зайчика від біди та нещастя. (Знову виголошується казка): Стурбувалася Уседізнайка, про те, що Плаксунчику так гірко і надумали вони разом з Ясочкою-Незнайкою порадити йому щось. Почимчикували дівчатка з Плаксунчиком збирати капустку. Ходили-бродили, коли як побачать: серед галявини у лісі стоїть

магічний палац, наблизились вони до нього ближче. Як тільки поркнулися дзвіночка, так-от відчинилися двері самі. Пройшли дівчатка з Плаксунчиком до високої будови й побачили: декілька хлопчиків і всі вони виконують свої справи. Коли один хлопчик побачив гостей і почимчикував до них ближче. Уседізнайка розказала про Зайчика-Плаксунчика та Ясочку-Незнайку запропонувала їм допомогти заспокоїти зайчика. «Так, - хлопчик виголосив, - йому допоможе мій брат. Познайомтеся, це Утішайко. Він знає дуже багато утішок, знає, як утішити маленьких діточок, тому ми і назвали його Утішайко. Він охоче поділиться з вами, щоб наступного разу ви змогли утішити свого Плаксунчика. Ось послухайте:

Не плач Плаксунчику-Зайчику,
 Спечу тобі калач,
 Медом помажу, усім покажу,
 А тобі дам! (Промовляє утішку два-три рази.)

- Давайте, діти, і ми вивчимо цю утішку. (Діти заучують текст утішки.)

Наприкінці заняття вихователь запитує у дітей, якою забавлянкою чи утішкою вони будуть забавляти та утішати своїх маленьких друзів? (Діти розповідають.) Надалі ці твори вивчають з дітьми на групових та індивідуальних заняттях.

Тема: Пригода у лісі (групове).

Мета: ознайомити дітей із фольклорними жанрами: скоромовкою, лічилкою, стимулювати промовляння їх; удосконалювати звукову культуру мовлення.

Матеріал: скоромовка «У лісі лис заблукав», лічилка «Зозуля йшла біля лісу».

Словник: лічилка, скоромовка.

Хід заняття: педагог: «Діти, сьогодні я розповім вам про пригоду, яка сталася з Ясочкою-Незнайкою та Вседізнайкою». Захотілось якось дівчаткам сходити до своїх близьких друзів. Проходять вони лісом і почулося: хтось репетує. Ближче підійшли і побачили Зайчика-Плаксунчика і хлопчика з

чарівної споруди.

Уседізнайка підбігла, вклонилася і спитала: «Хлопчику, як тебе звати?» «Мене звати Швидкомовко», - виголосив швидко хлопчик. «А чому ви сперечаєтесь?» - заговорила ввічлива Уседізнайка. Сказав Швидкомовко, що Плаксунчик і він знають веселі та різні скоромовки, але їм важко вирішити, хто їх говорити почне першим. Незабаром збоку затріщали гілки. Усі перелякано подивились у ту сторону. «Хто там може знаходитися?» - запитала цікава Уседізнайка. Незабаром дуже швидко: із-за дерева представився цікавий один хлопчик з магічної споруди. «Доброго дня! Називати мене Лічилко. Каркарона-ворона мені надіслала звістку, що мій менший брат і Зайчик-Плаксунчик суперечаться. Я зможу вас виручити. Багато знаю я лічилок, тому мене і назвали на честь цього Лічилком. Завдяки лічилкам можна з'ясувати, хто перший буде вигошувати вправу або зачитає віршований твір. Зверніть увагу:

Зозуля йшла мимо лісу,
побачила розсаду.

І наказала: чаку-млин,

Обирай кулак один! (Тричі промовляється лічилка.) Педагог пропонує дошкільникам вивчити цікаву лічилку. (Текст діти повторюють.)

«Ми швиденько і з'ясували, хто перший виголошує цікаву скоромовку. Виголошуй, Швидкомовко». Замислився Швидкомовко згадав таку скоромовку:

У лісі лис заблукав, лиса схопила лисиця.

«А чи згадали ви, чому цей вид розповіді називається скоромовкою?» - Лічилко поцікавився.

«Забулися», - разом дівчатка виголосили.

«Називається вона так тому, що необхідно її виголошувати надзвичайно швидко, як от» (вимовляє швидко).

Дівчатка повертаючись додому, були веселі та радісні, оскільки вивчили швидко скоромовку. Педагог пропонує дошкільникам також

промовити дві нові скоромовки.

Отже, у дошкільній освіті використовують різноманітні види занять, що сприяють формуванню звукової культури мовлення дітей.

2.3. Результати експерименту

У дослідженні було визначено закономірності формування звукової культури мовлення:

- ефективність формування комунікативної компетентності дітей зумовлюється мовленнєвою, навчально-мовленнєвою, інформативною та ігровою взаємопов'язаною діяльністю дітей;

- удосконалення звукової культури мовлення дітей в навчально-мовленнєвій діяльності залежить від сформованості у них правильної вимови голосних і приголосних звуків української мови;

- активізація діалогічного мовлення залежить від обізнаності дітей дошкільного віку з відповідними типами і видами діалогу та педагогічним мотивуванням їх в ігровій сфері;

- значна вага вживання монологічних висловів дітей в ігровій сфері зумовлюється рівнем сформованості в них умінь і навичок конструювати різні типи монологу (розповідь, опис, пояснення);

- найвдалішим мовленнєво-ігровим осередком є такий, розвивальний потенціал якого спрямовується на формування ініціативності, творчості і самостійності дітей як у створенні ігрових тем, задумів, проведення ігрової роботи, так і у доборі мовленнєвого додатку (монологічне, діалогічне мовлення, вербальні, невербальні засоби виразності) зазначеної гри;

- показники ініціативності, розумової самостійності щодо проведення ігрової роботи залежать від вправності дітей з творами художніх творів (віршів, оповідань, пісень тощо) і рівнем розвитку зв'язного мовлення;

- прослідковується також залежність розвитку зв'язного мовлення в навчально-мовленнєвій роботі від впровадження дітей в ігри комунікативного спрямування, наближені до життєвих ситуацій.

За результатами дослідження було виявлено послідовні стадії формування звукової культури мовлення дітей в навчально-мовленнєвій діяльності, як-от:

- ознайомлення дітей з текстами художніх творів (вірші, розповіді, малі фольклорні жанри), значення яких мотивувало би дітей до вимовляння звуків рідної мови;
- неквапливе уведення в мовленнєву ситуацію дітей різних видів роботи (відповідь, обмін враженнями, домовленість, розпитування, обговорення), форм діалогу (діалог, полілог) і монологу (розповідь, опис, пояснення, розмірковування);
- долучення дітей до мовленнєво-ігрової роботи (мовленнєві ігрові справи, мовленнєві і вербальні ігри, комунікативно-ігрові мовленнєві конструкції, ігри сюжетно-рольового напрямку тощо);
- націлення дитини до ініціативної, самостійної, розумової мовленнєво-ігрової сфери дітей.

Кількісні дані рівнів формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності на формувальному етапі експерименту(%) подано в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Рівні формування культури звукового мовлення дітей старшої дошкільної групи в навчально-мовленнєвій діяльності на формувальному етапі експерименту (%)

Групи	Рівні	Всього
-------	-------	--------

	Високий	Достатній	Середній	Низький	
Контрольна	28	39	23	10	100
Експериментальна	34	42	19	5	100

Як засвідчили результати формувального етапу дослідження, діти експериментальної групи здебільшого досягли високого і достатнього рівнів розвитку формування звукової культури мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності. У дітей контрольної групи відбулися незначні позитивні зміни.

За даними таблиці бачимо, якщо на етапі формувального діти досягли 28% високого щабля звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності за означеними нами критеріями, після експериментального навчання на високому щаблі стало 34% дітей, на достатньому – 42%. Відповідно зменшилась кількість дітей на середньому щаблі з 23% до 19%. В експериментальній групі на прикінцевому етапі стало 5% дітей з низьким щаблем формування звукової культури мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності (на формувальному етапі було 10%). У дітей контрольної групи, як це видно з таблиці, також відбулися незначні зміни.

Це підтверджують дані прикінцевого етапу експерименту, відображені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Щаблі формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (%)

Група	Щаблі
-------	-------

Етапи	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	28	34	41	42	21	19	10	5
КГ	28	28	40	39	20	23	12	10

Кількісні дані формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності на прикінцевому етапі експерименту засвідчили: на високому щаблі було відзначено 34% дітей ЕГ і 28 % КГ: на достатньому – 42 % ЕГ і 39% дітей КГ. На середньому щаблі в ЕГ зменшилась кількість дітей з 21% до 19% дітей, а в КГ збільшилась з 20% до 23% і на низькому в ЕГ - відповідно зменшилась з 10% до 5% дітей, а в КГ – з 12 до 10%.

Порівняльний аналіз рівнів формування звукової культури мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності в дітей експериментальної і контрольної груп засвідчив позитивний вплив запропонованої методики формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Було з'ясовано, що більшість дітей експериментальної групи досягли високого (28%) і достатнього (40%) рівнів формування звукової культури в навчально-мовленнєвій роботі. З дітьми контрольної групи прослідковувалися незначні зміни протягом року. Тому результати високого щабля залишилися незмінними (28%), а на достатньому рівні збільшилась кількість до 41%. Як і на констатувальному етапі половина дітей (23%) залишилися на середньому рівні.

Можна вважати, що нам вдалося запровадити у практику методику формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності та з'ясувати її ефективність шляхом здійснення педагогічного експерименту.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши чинні програми та навчально-методичну літературу з проблеми дослідження ми дійшли таких висновків:

У сучасній лінгводидактиці та мовознавстві звукову культуру української мови досліджували такі вчені як: А.М. Богуш, М.І. Ілляш, М.А.Жовтобрюх, М.І. Лисіна, Н.В. Гавриш, В.К. Лотарев, Л.І. Мацько, Б.Н. Головін, М.Я. Плющ, С.В.Шевчук, Н.Г.Шкуратяна та інші.

Основною фонетичною одиницею в українській мові є звук. Звук – це найменша, неподільна мовна одиниця. Українська мова, як і будь-яка інша, має звуків дуже багато, вони характеризуються різними функціональними характеристиками.

Звукову систему можна вивчати з різних боків. Матеріальною основою мовлення є звуки людського голосу, що утворюються внаслідок роботи мовних органів (мовного апарату) - дихального апарату, гортані й

надгортанної порожнини (так званої надставної труби). Певні позиції мовленнєвих органів та рухи, пов'язані з артикуляцією одного чи кількох звуків, називають вимовою.

У сучасному мовознавстві функціональна відмінність між голосними і приголосними виявляється у тому, що голосні є складотворчими. Приголосні звуки не утворюють складів. До голосних належать звуки, що виробляються при відкритому мовному апараті на базі голосу й виконують відповідну функцію; приголосними іменують звуки, що вимовляються за допомогою голосу і шуму чи тільки шуму.

Спілкуючись людина вимовляє значну кількість голосних звуків. Вони можуть бути представлені у таких шести головних звукових виявах: [а], [о], [у], [и], [і], [е]. Голосні звуки української мови характеризуються музикальними тонами, що є причиною періодичних змін зв'язок голосу під порухами стискування видихуваного повітря.

Велику кількість приголосних звуків, що реально вимовляються в українському літературному мовленні, об'єднано в 32 звукові типи: [б], [п], [в], [м], [ф], [д], [т], [з], [с], [д'], [т'], [з'], [с'], [ж], [ч], [ш], [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [л], [н], [р], [р'], [й], [г], [к], [х], [г].

Приголосні звуки розрізняються за такими ознаками: за участю голосу й шуму в творенні звука; за місцем творення або дією активного мовного органу; за способом творення; за твердістю/м'якістю.

За участю голосу й шуму, що беруть участь у творенні звука, приголосні поділяються на сонорні і шумні.

Сонорними називаються приголосні, що утворюються на основі голосу й шуму з перевагою голосу над шумом: [в], [м], [р], [л], [н], [й].

Шумними називаються приголосні, що отворюються на основі голосу й шуму з перевагою шуму над голосом або лише шуму.

Серед шумних розрізняють дзвінкі й глухі приголосні звуки:

дзвінкі: [б], [д], [з], [дз], [ж], [дж], [г], [г];

глухі: [п], [т], [с], [ц], [ш], [ч], [к], [х], [ф].

Глухий звук [ф] не має відповідного дзвінкого.

За місцем творення розрізняють такі групи приголосних: губні, язикові, гортанні.

Під час творення губних [б], [п], [в], [м], [ф] активність виявляють губи: нижня губа змикається з верхньою губою (берег, вода, факт) або з верхніми зубами (бігти, вітер, малина, фільтр).

У творенні язикових звуків активним мовним органом є язик. Залежно від того, яка його частина виявляє найбільшу активність, їх поділяють на передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові.

Передньоязикові приголосні утворюються під час змикання передньої частини кінчика язика з верхніми зубами або з альвеолами: [д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ч], [ш], [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [л], [л'], [н], [н'], [р], [р'].

Середньоязиковий приголосний [й] утворюється змиканням спинки язика з твердим піднебінням.

Під час творення задньоязикових звуків задня частина язика змикається з м'яким піднебінням: [г], [к], [х].

Гортанним є звук [г] – під час його творення перепона для струменя видихуваного повітря утворюється в горловій порожнині (гортані).

Спосіб творення приголосних визначається способом проходження видихуваного повітря через мовний апарат. Воно може проривати створену мовними органами перепону (утворюють проривні приголосні), тертися об стінки мовних органів і виходити назовні через щілину, що виникла між мовними органами (щілинні, або фрикативні), може обійти створену мовними органами перепону й вийти назовні через носову порожнину (носові приголосні), чи з обох боків язика, кінчик якого змикається з верхніми зубами (утворюються зубно-бокові приголосні). Приголосний звук може з'явитись як наслідок вібрації в потоці видихуваного повітря активного мовного органа- кінчика язика, загнутого назад і наближеного до твердого піднебіння (утворюються вібранти, або дрижачі). Носові, зубно-бокові,

дрижачі об'єднані в одну групу зімкнено-проривних звуків. Окремі приголосні утворюються злиттям елементів проривного й щилинного приголосних – так виникають афrikати.

Проривні звуки: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [г], [к];

щилинні (фrikативні): [в], [ф], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ш], [й], [х], [г];

афrikати (злиті): [дж], [дз], [дз'], [ц], [ц'], [ч];

зімкнено-проривні – носові ([м], [н], [н']); зубно-бокові ([л], [л']);

дрижачі (вібранти): [р], [р'].

Із щилинних та афrikатів виокремлюються свистячі й шиплячі:

свистячі: [з], [з'], [ц], [ц'], [с], [с'], [дз], [дз'];

шиплячі: [ж], [ч], [ш], [дж].

Розрізняють приголосні за твердістю та м'якістю.

М'які приголосні утворюються підняттям спинки язика до твердого піднебіння. Так утворюється [й], споконвічно м'який звук. Інші приголосні виявляють меншу здатність до пом'якшення. Приголосні [д'], [т'], [з'], [с'], [дз'], [ц'], [л'], [н'], [р'] називають пом'якшеними при їх вимовлянні середня частина спинки язика піднімається до твердого піднебіння, про те не змикається з ним. Під час утворення твердих приголосних язикова спинка не проявляє певного наближення до піднебіння твердого.

Під культурою звукового мовлення розуміємо вправне використання звукового потенціалу української мови, чистоту вимови звуків, орфоепічну специфіку вимови слів і фраз, за допомогою наголосу, інтонації, павзи і відповідного темпу, що ґрунтуються на нормах орфоепічної вимови тощо.

У дошкільній лінгводидактиці формування звукової культури виокремлюється як багатогранний та тривалий процес. Він охоплює фонетичну грамотність мовлення (сприйняття й розрізнення звуків на слух, вимову фонем тощо) і основні мовленнєві навички (темп, дикцію, ритм, сила голосу тощо).

Роль і значення звукової культури мовлення у старшому дошкільному віці полягає в тому, що за його допомогою дитина має право аналізувати,

виділяти в предметах визначені ознаки, сформувати їх у певні категорії. Формування звукової культури – це складний процес кількісного засвоєння звуків у лексемах та вміння вправно вживати їх у відповідних умовах комунікації. Під час вправляння над звуками у словах діти не тільки засвоюють звуковий склад, а й лексичне та граматичне значення слів, та вчаться утворювати речення, словосполучення, а з часом ще зв'язний текст. Безсумнівно, у дітей має скорегуватися вміння доречно вживати різні звуки у словах, які найточніше відображатимуть зміст слова, бачення мовця і створювати висловлювання не лише структуровано правильним, а й емоційно наповненим.

Запропонований нами комплекс вправ для формування звукової культури мовлення дітей спрямований на всі сторони навчально-мовленнєвої діяльності (вимова українських звуків, словникова робота, граматична правильність, зв'язне мовлення, мистецтво спілкування тощо). Подані вправи доцільно використовувати на заняттях у дошкільному віці, оскільки вони відповідають віковим особливостям та рівню знань дітей цього віку.

У дослідженні було виявлено, що формування звукової культури мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності відбувається за певними рівнями: ознайомлення дітей з текстами художніх творів (вірші, розповіді, малі фольклорні жанри), значення яких мотивувало би дітей до вимовляння звуків рідної мови; неквапливе уведення в мовленнєву ситуацію дітей різних видів роботи (відповідь, обмін враженнями, домовленість, розпитування, обговорення), форм діалогу (діалог, полілог) і монологу (розповідь, опис, пояснення, розмірковування); долучення дітей до мовленнєво-ігрової роботи (мовленнєві ігрові вправи, мовленнєві і вербальні ігри, комунікативно-ігрові мовленнєві конструкції, ігри сюжетно-рольового напрямку тощо); націлення дитини до ініціативної, самостійної, розумової мовленнєво-ігрової сфери дітей.

Порівняльний аналіз рівнів формування звукової культури мовлення в навчально-мовленнєвій діяльності в дітей експериментальної і контрольної

груп засвідчив позитивний вплив запропонованої методики формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Було з'ясовано, що більшість дітей експериментальної групи досягли високого (28%) і достатнього (40%) рівнів формування звукової культури в навчально-мовленнєвій роботі. З дітьми контрольної групи прослідковувалися незначні зміни протягом року. Тому результати високого щабля залишилися незмінними (28%), а на достатньому рівні збільшилась кількість до 41%. Як і на констатувальному етапі половина дітей (23%) залишилися на середньому рівні.

Можна вважати, що нам вдалося запровадити у практику методику формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку в навчально-мовленнєвій діяльності та з'ясувати її ефективність шляхом здійснення педагогічного експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова О.Е. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до впровадження педагогічних ідей Ф. Фребеля: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Анісімова Олена Едуардівна; Херсон. держ. ун-т. - Херсон, 2013. 20 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К.: Видавництво МОН, 2012. 26 с.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
4. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою

- організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: наук.-практ. засади. К.: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід. 344 с.
 6. Беленька Г. В. Підготовка вихователів до роботи з дітьми шостого року життя. Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки. Київ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка. К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2004. С. 7–9.
 7. Беленька Г. В. Розвиток творчості дітей на заняттях. Українське дошкільля: проблеми, пошуки, творчі знахідки: матеріали доп. міжвуз. наук.-практ. конф. 25–26 квіт. 1996 р. / Уман. держ. пед. ін-т ім. П. Г. Тичини. Умань, 1996. С. 67–68.
 8. Белкіна Е. В. Від подиву до творчості: естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва. Мистецтво та освіта. 1998. № 2. С. 12–18.
 9. Белкіна Е. В. Вчимося бачити прекрасне: метод. рек. по ознайомленню дітей молод. шкіль. та старш. дошк. віку з творами образотв. мистецтва. 2-е вид., доп. Київ, 1996. 32 с.
 10. Белкіна Е.В. Естетичне виховання дітей шестирічного віку засобами образотворчого мистецтва (на матеріалі живопису): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Белкіна Елла Вікторівна; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1996. 190 с.
 11. Богуш А. Духовність у вимірі мистецтва. Дошк. виховання. 2013. № 9. С. 3–5.
 12. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. – [4-е видання]. Х.: Вид-во «Ранок», 2013. 192 с.
 13. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: практикум: навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. Київ: Вища шк., 2003. 407 с.

14. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / За ред. А. М. Богуш. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
15. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. - 2-ге видання, доповнене і перероблене. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 440с.
16. Болотіна Л. Р. Дошкільна педагогіка. М.: Академія, 1997. 232с.
17. Борейко А. І. Екскурсія як засіб естетичного саморозвитку учнів / Борейко А. І., Борейко С. О. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: зб. наук. пр. / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир, 2012. С. 311–316.
18. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 26–33.
19. Гербова В. В. Заняття з розвитку мовлення в середній групі. Дошкільне виховання. 2000. № 3. С. 162-173.
20. Горшкова Е. Навчайте дітей спілкуватися. Дошкільне виховання. 2000. № 12. С. 146-147.
21. Демчик М. Планування нетрадиційних занять. Палітра педагога. 2000. № 4. 168с.
22. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Розвиток українського мовлення у дошкільників: Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом. К.: Освіта, 1991.
23. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Авторський колектив Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та інші. 3 видання, доопрацьоване та доповнене. К.: КМІУВ ім. Б. Грінченка, 2016. 304с.
24. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкільна педагогіка. М.: Академія, 2000. 158с.

- 25.Копилова О.П., Ткаченко В.М. Використання символів у роботі з дошкільниками. Старша група. Х.: Вид-во «Ранок», 2010. 128 с.
- 26.Крилова Н. М. Вплив бесіди на розумовий і мовленнєвий розвиток дітей. Хрестоматія по теорії й методиці розвитку мови дітей дошкільного віку / Упоряд. М. М. Алексеєва. М.: Академія, 1999. С. 135-145.
- 27.Криськів М. Культура мовлення як умова успішного спілкування. Педагогічний дискурс. 2011. Вип. 9. С. 186-191.
- 28.Крутій К.Л. Формування граматичної правильності мовлення в дітей дошкільного віку: Монографія. Запоріжжя, ЛПС, 2004. 187с.
- 29.Курс сучасної української літературної мови/ М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. К.: Вища школа, Ч. 1. 1972. 401с.
- 30.Ляміна Г. М. Особливості розвитку мови дітей дошкільного віку. Хрестоматія по теорії й методиці розвитку мови дітей дошкільного віку / Упоряд. М. М. Алексеєва. М.: Академія, 1999. С.49-52.
- 31.Малютко: Програма виховання дітей дошкільного віку / Науковий керівник З. П. Плохій. 2-ге вид., доопр. і допов. К.: Педагогічна думка, 1999. 286 с.
- 32.Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. К.: Каравела, 2009. 352 с.
- 33.Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. К.: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
- 34.Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови// Stav, problemu a perspektivu pedagogickeho študia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka škola Danubius. 2016. 28-29oktobra. С.56-58.
- 35.Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: Навчально-методичний посібник/ Укладач А.М. Богуш. Одеса: Ярослав, 2004. 74с.
- 36.Низковська О. Вчити мови та розмови. Дошкільне виховання. 2000. № 7. 10-15с.

- 37.Новотворцева Н.В. Розвиток мовлення дітей. Ярославль: Грінго, 1995. 20с.
- 38.Основи прикладної творчості: навч. посіб. / уклад. Олексюк О. К., Казо Л. М. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. 201 с.
- 39.Осьмак Т.В. Декоративно-прикладне мистецтво у полікультурному просторі суспільства. Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. пр. Серія 11: Соц. робота. Соц. педагогіка / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. Вип. 14. С. 214–218.
- 40.Підкурганна Г. О. Художньо-педагогічна підготовка фахівців дошкільного виховання у педагогічному університеті (системний підхід): монографія / Г. О. Підкурганна; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. К, 1998. 276 с.
- 41.Піроженко Т. Мовленнєве зростання дошкільника. – К.: Грайлик, 1999. – 243с.
- 42.Плазовська Л. В. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ: Кондор, 2014. 258 с.
- 43.Половіна О. А. Мистецтво як джерело формування естетичних вражень дошкільників. Науково-дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя: матеріали звіт. наук.-практ. конф. 19–20 трав. 2003 р. Київ, 2006. С. 205–210.
- 44.Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. К.: Академвидав, 2004. 456с.
- 45.Прищепа Т. І. Чарівний світ Марії Приймаченко: конспект заняття для дітей старшої групи. Розкажіть онуку. 2007. № 5. С. 47 -51.
- 46.Прокопова О. П. Мовленнєво-комунікативна компетентність як одна із складових професійного становлення фахівця. Збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 20. – С. 54-57.
- 47.Радіна К.К. Метод бесіди у виховній та освітній роботі з дітьми старшої групи дитячого садка. Хрестоматія по теорії й методиці розвитку мови дітей дошкільного віку / Упоряд. М. М. Алексеєва. М.: Академія, 1999. С. 98-100.

- 48.Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. – 2-е вид., доп. Київ: Либідь, 2001. 286с.
- 49.Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Руденко Юлія Анатоліївна. Одеса, 2002. 200с.
- 50.Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів: Просвіта, 1993. 165 с.
- 51.Словник-довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.
- 52.Смірнова О. Естетичне виховання молоді засобами українського народного декоративного розпису / Оксана Смірнова, Марина Головка // Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»: наук.-теорет. зб. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 31. С. 352–357.
- 53.Соболевська О. Культура мовлення та мовленнєвий етикет в професійній діяльності вихователя. Львів: «Малий видавничий центр», 2016. 77с.
- 54.Сохін Ф. Основні завдання з розвитку мовлення. К.: Слово, 2005. 720 с.
- 55.Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. 3-тє вид., допов. К.: Вища школа, 2002. 439с.
- 56.Сучасна українська літературна мова: підручник / Плющ М.Я., Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. та ін.; За ред. М.Я. Плющ. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Вища школа, 2000. 429с.
- 57.Тиндюк Н.Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку. Науковий вісник МНУ імені В. О.Сухомлинського. 2014. № 4. С. 15-18.
- 58.Товкач І.Є. Формування мовленнєвої компетентності старшого дошкільника на заняттях. Стандарти дошкільної освіти: Збірник наукових робіт учасників всеукраїнської науково-практичної конференції: (11

- квітня 2014 р., м. Київ) / редкол.: В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, В.І. Юрченко, Г.В. Беленька. К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2014. С. 308-314.
59. Ушакова О.С. Розвиток мови дошкільника. М.: Видавництво інституту психотерапії. 2001. 103с.
60. Федорова М. А. Особливості формування естетичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. Київ, 2011. Вип. 67, Ч. І. С. 158–162.
61. Флерина Є. А. Розмовна мова в дитячому саду. Хрестоматія по теорії й методиці розвитку мови дітей дошкільного віку / Упоряд. М. М. Алексєєва. М.: Академія, 1999. 243с.
62. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2007. 823с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему

«Ой ти, веснонько духмяна»

Мета: продовжувати ознайомлювати малят із весняними явищами природи та особливостями живого довкілля навесні; розширювати уявлення про красу природи, про зміни, що відбуваються із Сонцем, зміни в рослинному та тваринному світі; сприяти розвитку спостережливості. Продовжувати вчити дітей малювати, використовуючи нестандартні прийоми малювання, а саме – малювання «бульбашками». Виховувати любов та інтерес до природи рідного краю, розвивати пізнавальну активність.

Хід заняття

Вихователь: Мої любі малята! Щоранку ви розпочинаєте свій день. А чи відомо вам коли прокидається від сну природа?

Діти: Природа прокидається навесні.

Вихователь: На Землі ранок року – це початок весни. Назвіть весняні місяці.

Діти: Березень, квітень, травень.

Вихователь: А чи знаєте ви чому «березнем» назвали перший весняний місяць?

Діти: Тому що прокидаються від сну берізки, по їх стовбуру починає рухатись сік.

Вихователь: Відгадайте загадку і скажіть хто першим прокидається весняного ранку:

Все від нього навкруги

Набирається снаги.

Щойно ранок настає,

Виглянь у віконце –

Всім воно тепло дає,

Променисте ... *(Сонце)*

Вихователь: Скажіть, діти, чи однакову кількість тепла посилає на землю Сонце взимку і навесні? Чому?

Діти: Ні, не однаково! Взимку сонце не піднімається високо над землею, воно посилає на землю косі промінці, які не зігрівають землю і дають менше світла. Навесні сонце піднімається вище, і промені дають більше тепла та світла.

Вихователь: А кому потрібне сонце?

Діти: Всім: людям, тваринам, рослинам, комахам. Завдяки сонцю всі живі істоти на землі живуть і розвиваються.

Вихователь: А давайте припустимо що буде, якщо сонце зникне?

Діти: (припущення дітей)

Вихователь: Подивись, весна устала,

Сипле пишними квітками,
Подивись, в безкраїм небі
Сонце-велетень палає...

Чому навесні сонце порівнюють з велетнем?

Діти: (припущення дітей)

Вихователь: Подивіться на дерева. Зігріті сонцем та напоєні водою, на що перетворився сніг, прокидаються дерева від сну. Починають бубнявіти бруньки. Брунька – це ніби скринька, у якій ховається зелений листочок.

Діти: Брунька вкрита лусочками.

Вихователь: Лусочки щільні й міцні, змащені клейкою смолянистою речовиною. Це так бруньки захищаються від холоду. У такій схованці молодому листочку не страшні ні березневі морози, ні холодний вітер, ні заметілі. Ще є бруньки, у яких ховаються квітки. Назвіть дерева, у бруньках яких ховається квітка.

Діти: (відповіді дітей)

Завдання. Позначити цифрами порядок пробудження дерев: брунька – 1, листочок – 2, квітка – 3, плід – 4.

Вихователь: А в лісі, на галяві теплій,

Поміж ялинок запашних.

Уперше спалахнув метелик –

Тендітний вогничок весни.

Чому взимку ви не бачили метеликів?

Діти: Вони впали в сплячку, заховалися в своїх схованках.

Вихователь: З приходом весни прокидаються не лише рослини, а й комахи. Зігріті сонцем вони виповзають із затишних куточків, де спали взимку.

Вихователь: Чи всі комахи приносять користь?

Діти: Ні! Деякі комахи шкодять рослинам.

Дидактична гра «Корисні чи шкідливі».

Вихователь: Але треба пам'ятати – у природі немає непотрібних істот. Всі дуже необхідні, щоб підтримувати рівновагу в природі.

Вірш «Бережіть комашок, діти»

Вихователь: Доказом потрібності комах є те, що з їх появою повертаються перелітні птахи. Чому?

Діти: Комахи – це їжа для багатьох перелітних птахів.

Дидактична гра «Зимуючі чи перелітні»

Вихователь: Шпак. Чому люди зазивають їх до своїх садків, будуючи шпаківні.

Діти: *(відповіді дітей)*

Діти: Вірш «Ми шпаківні будували»

Вихователь: А ось, наприклад, ластівка. Вона несе на крилах весну. Чому так кажуть?

Діти: Коли з'являються ластівки – холоду вже не буде.

Вихователь: Чому, коли ластівки літають низько, треба очікувати на дощ?

Діти: Тому що комахи перед дощем літають низько до землі, а ластівки знижуються, щоб їх ловити.

Вихователь: Там де комахи, там, звичайно, є квіти.

Перші квіти проростають

З цибулиночок малих.

Красну весну зустрічають,

Розпізнайте, діти, їх.

Дидактична гра «Знайди весняні квіти»

Вихователь: Діти, давайте трохи відпочинемо, присядемо на купинки і уявимо, що ми з вами проліски, які розквітли на весняній галявині.

Вірш-етюд «Я перша квіточка весни»

Вихователь: Для того, щоб весна поспішала до нас, давайте ми намалюємо ці гарні квіти, які виглядають з-під снігу.

Малювання пролісків в використанні техніки «Мильні бульбашки»

Вихователь: Ось, які гарні проліски ми намалювали. І весні вони сподобались. І вона подарувала нам цей букет із весняних квітів. Назвіть їх.

Вихователь: Діти, що вам найбільше сподобалося? Що запам'яталося? Давайте на згадку про наше заняття зробимо фотоколаж «Ой ти, веснонько духмяна».

Додаток Б

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему «Чи можна прожити без професії?»

Мета: розширювати уявлення дітей про працю людей різних професій; вправляти в умінні закінчувати речення, використовуючи слова і словосполучення, що співвідносяться з певною професією людини; збагачувати зміст ігор по темі: «Кухар», «Лікарня», «Перукарня»; навчати урізноманітнювати зміст ігор, творчо використовувати набуті знання; навчати самостійно розподіляти ролі, спонукати до самооцінювання

вчинків; розвивати уміння дотримуватись правил рольових взаємовідносин; виховувати повагу до людей праці, бажання працювати.

Хід заняття

Вихователь. Сьогодні, коли я ішла до дитячого садочку, то зустріла листоношу, який передав нам на групу бандероль, але сказав, що відкрити її можна тільки тоді, коли відгадаємо загадки.

Хто це смачно варить борщ

І компот готує?

Каші з жару дістає,

І дітей частує? (*Кухар*)

Що у кого заболить,

Зразу кажуть: «Ай, болить!»

Їм спішить на допомогу добрий лікар... (*Айболить*)

Модну зачіску він зробить

І волосся підстреже. (*Перукар*)

Бесіда з дітьми.

- Як назвати всі ці слова одним словом? (*Професії*).

- Що таке професія? (*Професія - це робота, яку людина для себе обрала; улюблена справа*).

Вихователь. Ось і відкрилась наша бандероль. Але всі речі в ній переплуталися. Давайте їх розкладемо відповідно до професій.

Дидактична гра «Кому що потрібно для роботи?» На картинках зображенні люди різних професій та набір різних інструментів, предметів для кожної професії. Дібрати тільки ті предмети, які потрібні їм для роботи.

- Лікар... (Білий халат, ліки, шприц)
- Перукар... (Ножиці, гребінець, дзеркало)
- Кухар... (Каструля, ніж, м'ясорубка)

Дидактична гра «Хто що робить». Вихователь називає представника професії, а діти називають дії, які він виконує.

- Кухар. (Варить борщ, ріже овочі, робить салат...)
- Лікар. (Слухає хворого, дивиться горло, виписує ліки...)
- Перукар. (Стриже, робить зачіски, фарбує волосся...)
- Швачка. (Шие одяг, пришиває гудзики...)

Вихователь. Діти, а ким працюють ваші батьки? *(Розповіді дітей.)*

Фізкультхвилинка

Кроком руш на місці, діти,
 Руки вгору підніміть,
 Потім – в сторони і вниз,
 А тепер назад прогнись.
 А тепер присіли, встали,
 І як зайці пострибали.

Вихователь. Багато професій ми з вами згадали. А яка ж із них найважливіша? Чому?

Діти роблять висновки, що всі професії важливі.

Вихователь. У нашій групі є такі куточки, де діти можуть перетворюватися на лікарів, кухарів, перукарів, пожежників. Давайте разом з вами їх відвідаємо. Сідаємо в автобус і поїхали.

Перша зупинка

Все у ньому ми купуємо:
 І цукерки й шоколад,
 Молоко і хліб духмяний,
 Печиво і мармелад. (Магазин)

Розглядання зони сюжетної гри «Магазин» (Обговорення з дітьми правила поведження в магазині)

Друга зупинка

Хто людей з біди рятує
 І хвороби всі лікує –

Призначає процедури

І таблетки, і мікстури? (Лікар)

Обігрування ситуації «На прийомі у лікаря» (Діти називають людей, які працюють у лікарні, обладнання ігрового куточку. Правила поведження у лікарні)

Третя зупинка

Золоті у нього руки:

Робить зачіски й перуки,

Підстриже і пофарбує,

Гарний настрій подарує. (Перукар)

Обігрування ситуації «Ведмедик у перукарні» (Діти розповідають ведмедикові про правила поведження у перукарні; називають інструменти, якими користується перукар та згадують правила поведження з ними.)

Вихователь. Чуєте – сигнал водія, нам потрібно повертатися.

Дидактична вправа «Де я був» (Вихователь називає речення дітям потрібно його продовжити.)

- Я бачив печиво, цукерки – де я був? (Я був...)
- Я бачив ножиці, гребінець, фен ...
- Я бачив білий халат, ліки...

Вихователь: Діти, що вам найбільше сподобалося? Як ви гадаєте, яка ж саме професія найважливіша? Чому? Ким ви хочете бути у майбутньому? Які ігри сподобалися найбільше?

Додаток В

**Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему
«Червона калина – символ України»**

Мета: підвести дітей до розуміння, що Україна є Батьківщина, що вона має свої символи, закріпити назву куща калини, вчити впізнавати його за будовою наземної частини, квітками, плодами, розрізняти за смаком, знати

засоби її вживання в їжу, лікувальні властивості; збагачувати словник дітей, вправлятися у діалозі під час гри, відтворювати фрагменти казкового сюжету; виховувати любов до рідної мови; формувати естетичне ставлення дітей до світу природи, знаходити у довкіллі яскраве, виразне, концентрувати до нього увагу, залучати до спостережень; вчити цілісно та емоційно сприймати образотворче мистецтво, музику, літературні та художні образи; виховувати любов до України, її символів, звичаїв, традицій, бережного ставлення до природи рідного краю, почуття патріотизму.

Матеріал: малюнки про калину, барвінок; вірші, прислів'я, загадки, пісні про калину; калиновий віночок.

Хід заняття

Вихователь: - Доброго дня, дітки, я вас дуже рада бачити веселими та усміхненими, дарую вам свою посмішку і зичу міцного здоров'я. Пропоную вам подарувати посмішки один одному. А тепер привітаємося з посмішкою до наших гостей.

Доброго дня і доброго здоров'я!

Зараз, люба дітвора,

В нас цікава буде гра.

І дівчатка, і хлоп'ята

Дуже люблять мандрувати.

Вирушаємо ми нині

В подорож до гаю,

До червоної калини, що красується в долині.

Згодні? Отже, рушаймо, але в дорогу ми візьмемо з собою вірші, загадки, пісні, щоб не сумно було йти.

Ось послухайте, дітки, що я вам розповім.

Наша земля красива і щедра. Росте на ній жито, пшениця, городина, цвітуть квіти, зріють фрукти та ягоди. І кожна рослина гарна по-своєму. Та особливо люблять і шанують в Україні калину.

Україна і калина – нероздільні.

Червоні кетяги калини горять вогнями усіма.

Без калини нема України.

Усе в цій рослині красиве: і квіти, і ягоди, і листя. Навесні над її пахучими біленькими квітами снують бджілки та інші комахи-ласуни, а з осені до самої весни яскраві червоні кетяги калини привертають до себе птахів. Щоб нам було веселіше йти, давайте заспіваємо пісеньку (діти виконують пісню «На місточку» на сл. Г.Бойка, муз. Л.Філоненка).

Вибігає Вовчик (зі словами він гарчить, кричить, клацає зубами)

Не пуцу, не пуцу діток за грибами!

Ой, і справді Вовчик! Попросіть його, нехай пропустить нас.

Діти: – Пропусти нас, Вовчику! Ми не по гриби йдемо, а до калини в гості.

Вовчик: – Гаразд, пропуцу, ще й коротку дорогу покажу. Та ви мені маєте принести пирога (гостинця від калини), бо я дуже голодний сьогодні, ото ж швиденько йдіть за мною (вовчик вибігає з кімнати).

Назустріч виходить дівчинка в українському вбранні з віночком на голові з калини та барвінку.

Зранку пташечки літали

Новину повідомляли,

Що до нашого лісочка

Дітки завітали.

От я й вийшла вам назустріч,

Щоб ви бува не заблукали.

Діти: Хто ти, дівчинко маленька?

Калинка: – Українка молоденька.

Діти: -А як тебе звати?

Калинка: – Щоб дізнатися, як мене звати, треба загадку відгадати:

За хатою у садочку

У зеленому віночку

У червоному намисті

Дівчинка чепуриться

І збігаються всі діти

Щоб на неї подивиться

За намисто кожен смик,

Та й укине за язик. *Калина (відповіді дітей)*

То ж і мене так звати – Калинкою. І я дарую вам чудовий кошик з кетягами ягід калини.

Вихователь: -Спасибі тобі, Калинко, за подарунок, що ти допомогла нашим діткам, щоб вони не блукали лісом.

Вихователь: – Може ти ще щось для нас хочеш подарувати?

Калинка: – Так, я хочу всім вам подарувати гарну пісеньку про калину.

Вихователь: – Дітки, швиденько сядемо на стільчики і послухаємо пісеньку (Калинка співає).

Вихователь: – Спасибі тобі, Калинко, за чудові подарунки, сідай на пеньочок (стільчик) трішечки відпочинеш і послухаєш про що ми з дітками будемо говорити: (дівчинка сідає, а вихователь бере кошик, ставить на столик і починає розповідь про калину).

Калина, калинонька – так в народі називають рослину. Калина – це красивий, високий, розлогий кущ. Особливо гарний він навесні під час цвітіння, кожна квіточка, ніби дівчина у віночку.

Восени важкі грона калини червоніють, наливаються цілющим соком. Взимку кущ калини особливо гарний, кругом біліє сніг, а червоні кетяги калини червоніють, палахкотіють, як ліхтарики.

У народі про неї складено багато легенд, прислів'їв, приказок, загадок, віршів, пісень. Хто з вас знає прислів'я про калину?

Діти: Любуйся калиною коли цвіте, а дитиною – коли росте.

Стоїть у дворі дівонька, як над ставом калинонька.

Убралась в біле плаття, як калина в білий цвіт.

Гарна, як калина.

Червона, як калина. (так говорять про вродливу, гожу дівчину)

Загадки про калину

Діти: 1. Стоїть півень над водою з червоною бородою.

Тільки сонечко пригріє, борода почервоніє.

2. І не дівка, а червоні стрічки носить.

Що за кущ біля хатини?

3. Розростається щоднини,

І на ньому ягідки

Не солодкі й не гіркі.

Як намистечко, червоні і цілющим соком повні,

Повновиді й невеликі і від кашлю добрі ліки...

Як же звать ці ягідки?

Певно знають малюки.

Вихователь: – Кажуть, що калина така цілюща, бо виростає з великої дівочої любові: милує око ця рясна калина, мов чарівне диво стало біля тину, як мороз не б'ється, вона все сміється. Серденько дівчини сховано в калині.

Подобається тобі у нас, Калинко? Бачиш, які веселі, розумні у нас дітки. А тепер давайте станемо в коло (Калинка стає в центрі кола з кетягом калини) і пограємось в гру «Хто краще скаже про калину».

(Калинка дає кетяг калини дитині і діти називають її і передають один одному).

Калинко, ти червоненька ти вродлива, ти квітуча, ти пишна, ти красива, ти цілюща, ти весела. Ти смачна, ти трішки гіркувата, ти рясна. Ти наче дівчина – українка.

Молодці дітки! Як багато чарівних слів ви підібрали для Калинки, ви порівняли її навіть з дівчинкою-українкою, бо калина є символом України, а в поєднанні з вічно зеленим барвінком, є символом життя, здоров'я, продовження роду, з калини й барвінку сплетений чудовий віночок у нашої Калинки.

Дай, Калинко, нам свій віночок розглянути. Дивіться, як красиво поєднується калина з барвінком; (діти розглядають, приміряють віночок) ними прикрашають ще й весільні короваї, обрядовий хліб, вишивають рушники. Ось такі вони, наші символи й обереги.

Вихователь: – А ще калина хоче пригостити вас смачним чаєм з пиріжечками (іде готувати).

А пригадуєте, які чудові калинові листочки з ягідками ми виготовили вчора? Вони є символом нашого садочка, тому що наш садочок називається як?

То ж давайте на згадку про наш садочок, подаруємо гостям наші калинові грона.

Вихователь: (до гостей) – Прийміть, будь ласка, від щирих сердець наших діток ці подарунки.

Вихователь читає слова:

Говорила мати: не забудься, сину,

Як будуєш хату, посади калину

Зоряна калина – і краса, і врода

Нашої України, нашого народу.

Пісня «По калину в сад підемо».

А тепер прийшов час розглянути, що ж нам в кошику принесла Калинка: підійдіть ближче і подивіться, які тут гарні грона, які червоні ягідки. Давайте їх скуштуємо.

Будьте уважні, бо розкусивши ягідку, ви знайдете там зернятко. Візьміть це зернятко і розгляньте його. Що воно вам нагадує?

Так, серце. У людини є одне серце, і в порівнянні з калиновим, воно велике, а в калини є багато маленьких сердечок.

Давайте ми оці всі маленькі сердечка наклеїмо на одне велике серце.

Вихователь: – Зараз я покажу вам, як можна робити сік з калини.

Ось такий червоний густий сік у калини. Хто хоче його скуштувати? А чи знаєте ви, що можна робити з ягід калини? (відповіді дітей) (Джем, варення, желе, чай, пекти пиріжки).

Так калина має ще й дуже багато цілющих властивостей. У народі кажуть: «Червона калина від 100 хвороб лікує». Ліки з калини вживають від кашлю, від застуди, при серцевих недугах, використовують не тільки ягоди, а й білий цвіт, свіжозрізану кору.

Діти, а ви знаєте, що калина окрім лікувальних властивостей, має ще й косметичні? З неї роблять живильні маски для обличчя. Накладали сік на шкіру, щоб вона була м'яка та ніжна. І ви візьміть своїм пальчиком і намажте свої щічки. (Діти мажуть щічки)

– Ой! Які ви в мене всі гарні, веселі, погляньте один на одного! Ви смієтеся, бо вам дуже весело, це вас зробила такими гарними, здоровими і красивими червона калина. І зовсім не дивно, що діти сміються.

- Ой, діти, а чи не забули ви, що на нас чекає сірий вовчик в лісі, він голодний, сумний і чекає наших пиріжків з калиною. Вже й давненько пішла Калинка готувати нам чай калиновий з пиріжками, то й нам уже час поспішати.

ДОДАТОК Г

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Голуб Наталя Іванівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

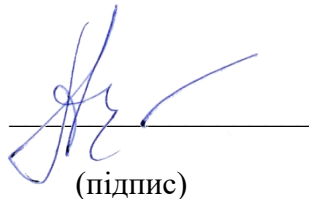
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20
(дата)

23.11.20

–


(підпис)

Наталя Голуб
(ім'я, прізвище)